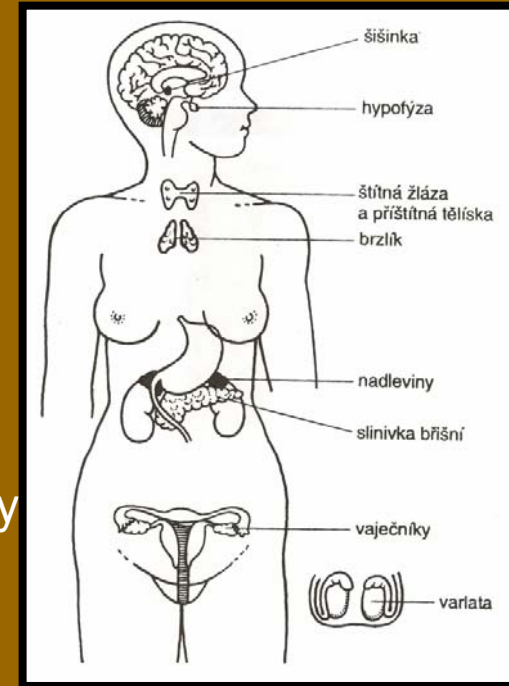

7. Endokrinologie

Endokrinní systém

- hormonální řízení funkcí a udržování homeostáze

Buňky produkující hormony ->->-> buňky reagující na hormony
(původně snad vedlejší produkty metabolismu) (obecná chemorecepční schopnost buněk)

Neuroendokrinní systém – neurohormony – zejména endokrinní působení
(mnohé neurotransmitery jsou i hormony)

Tkáně a orgány – tkáňové hormony – endo-, para-, autokrinní působení

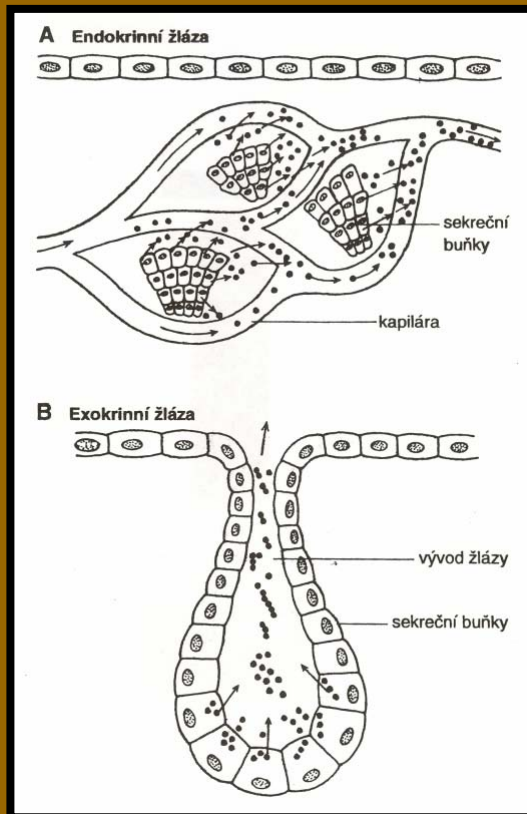
Žlázy s vnitřní sekrecí (endokrinní žlázy) – specifické struktury, jasně odlišitelné
sekreční buňky

Tkáně – ne příliš specifické buněčné populace, celé tkáně,

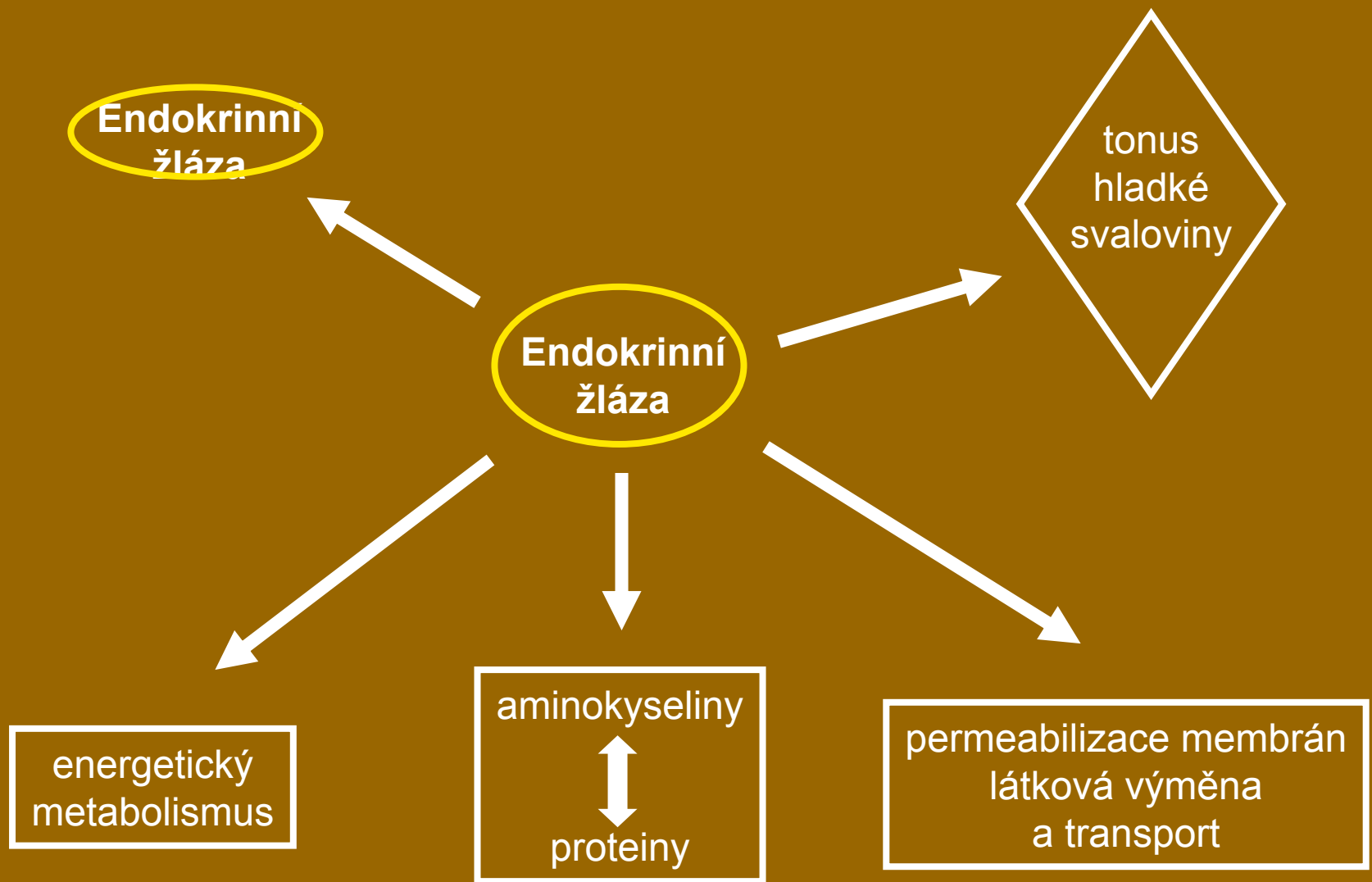
Všichni obratlovci mají prakticky všechny vlastní typy endokrinních “tkání” / žláz a všechny typy hormonů. Rozdíly jsou hlavně kvantitativní, v závislosti na funkci.

Výjimky:

- ryby nemají příštitná tělíska (parathyroidní žlázy)
- kruhoústí nemají C-buňky thyroidei ani jejich homolog ultimobranchiální tělíska
- urofýza je jen u kostnatých ryb, podobný orgán i u žraloků a rejnoků jinak ne

Souhrn základních úloh hormonů u obratlovců

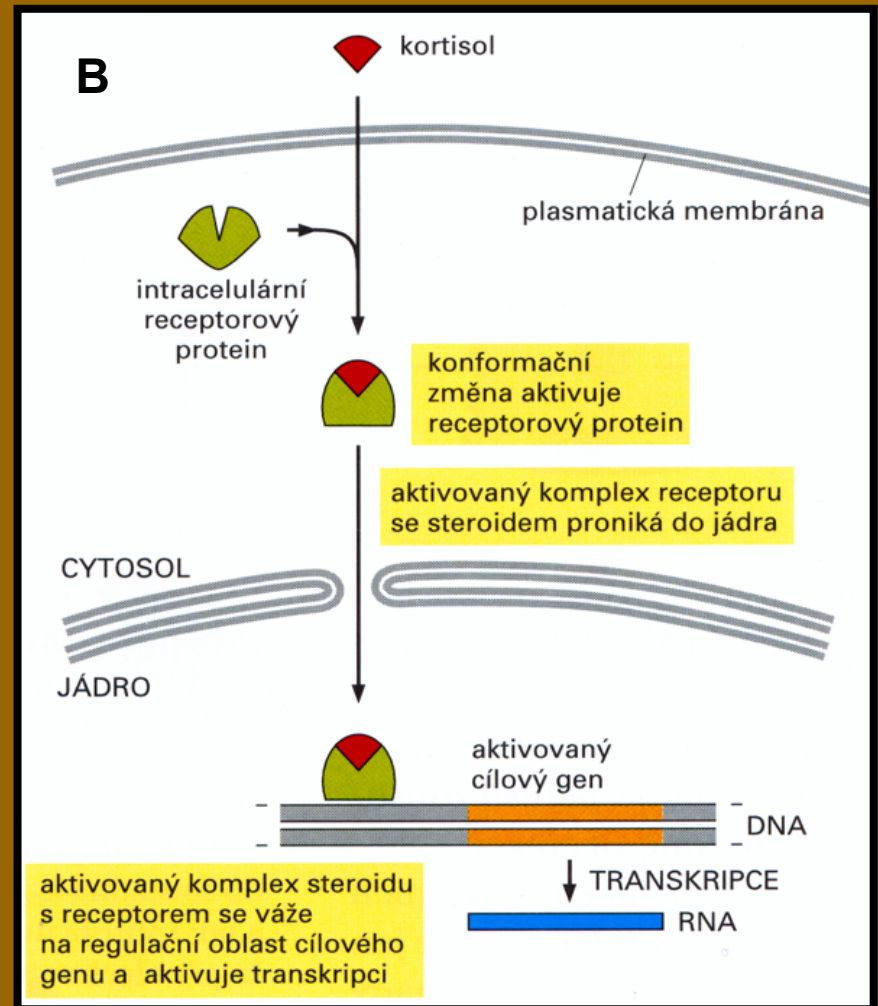
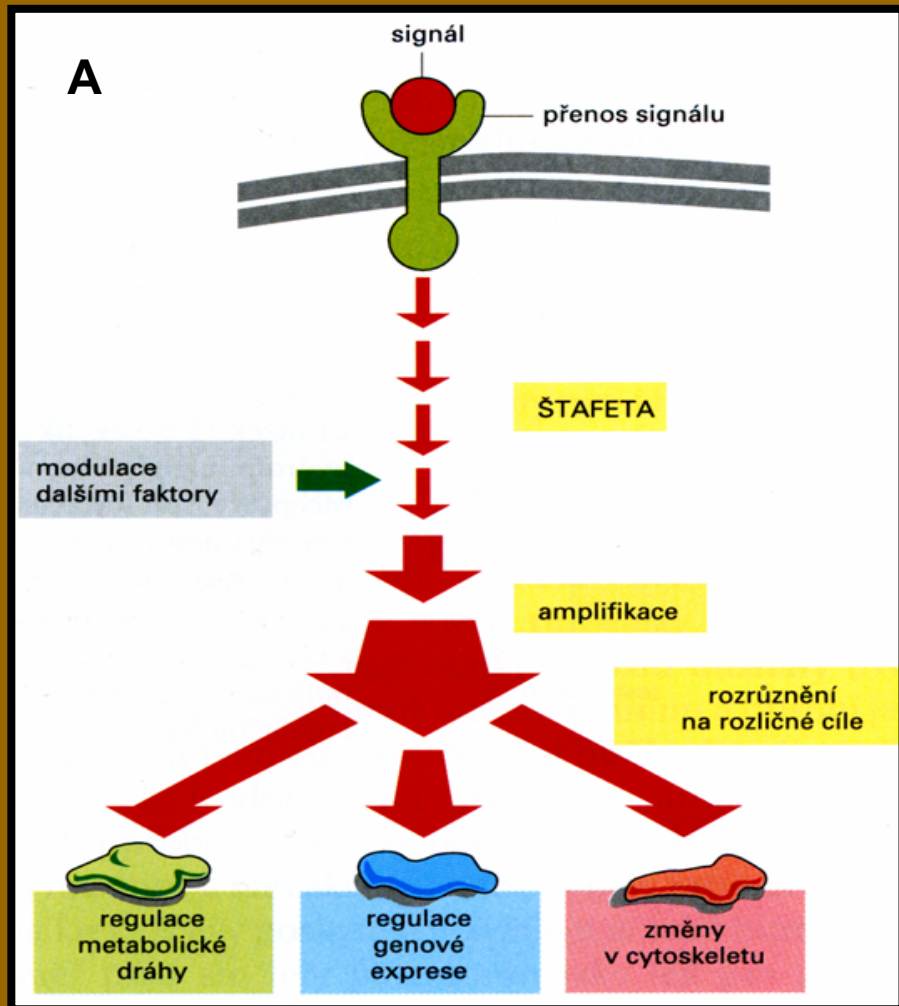

Hormony, primární signální poslové, přenášení tělními tekutinami

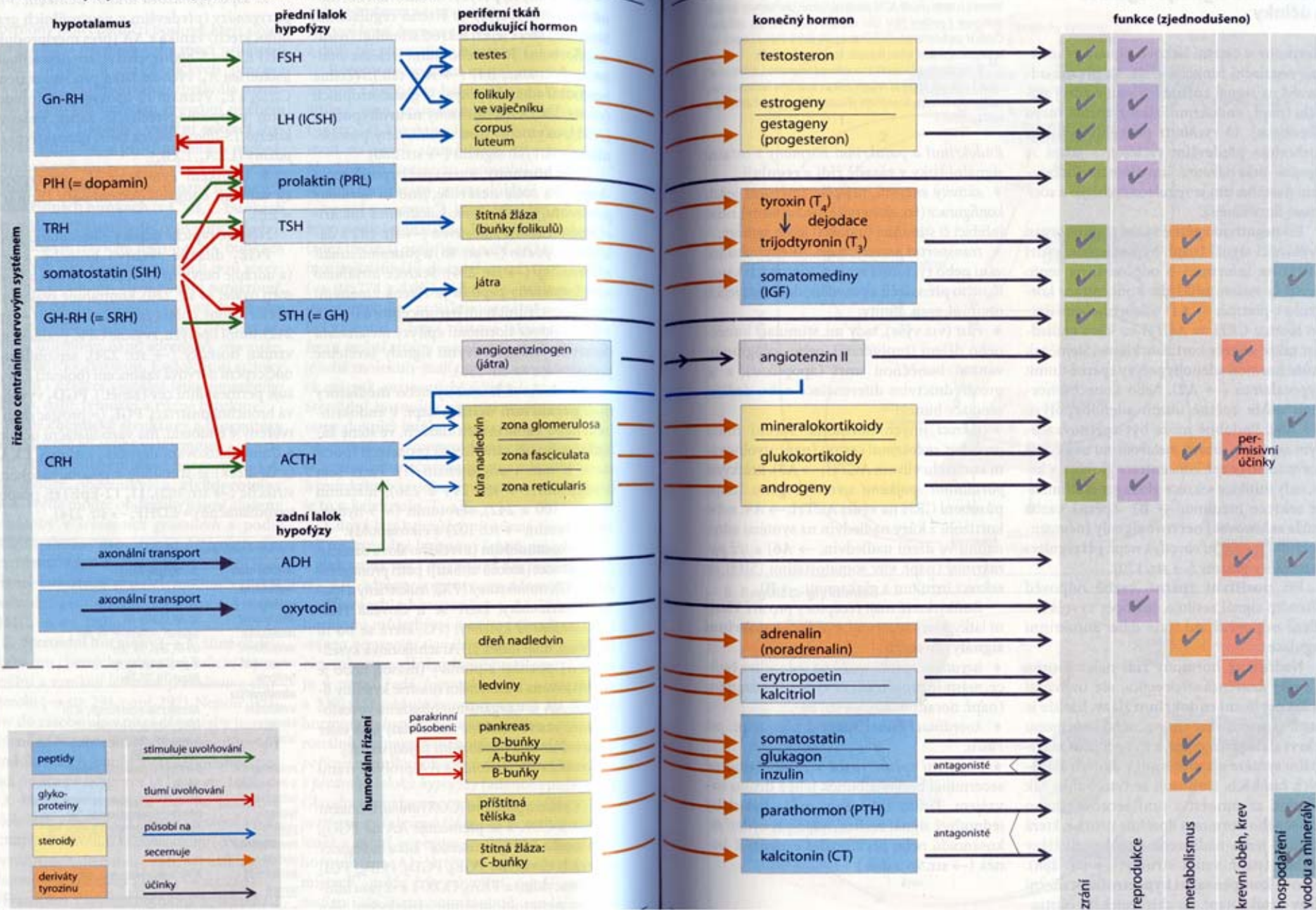
A - látky peptidové povahy – obecně hydrofilní / lipofobní

B - látky steroidní povahy – obecně hydrofobní / lipofilní

(přenos ve vodním prostředí často vázán na nosiče)

A. Hormony (zjednodušený přehled bez tkáňových hormonů)

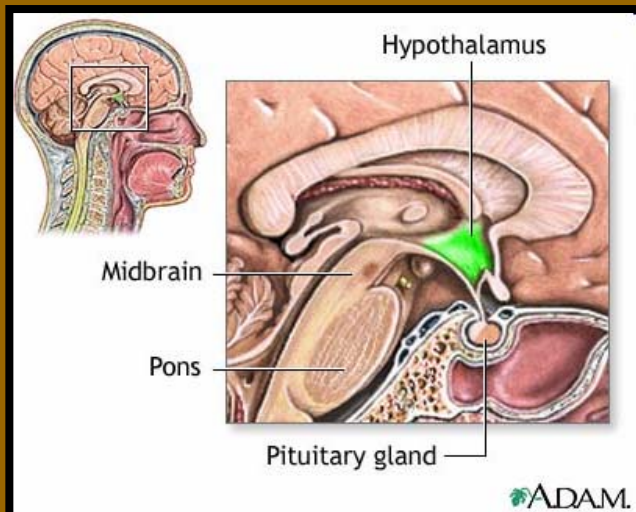

Hypothalamus – hypofýza (základní neuroendokrinní osa)

Hypothalamus

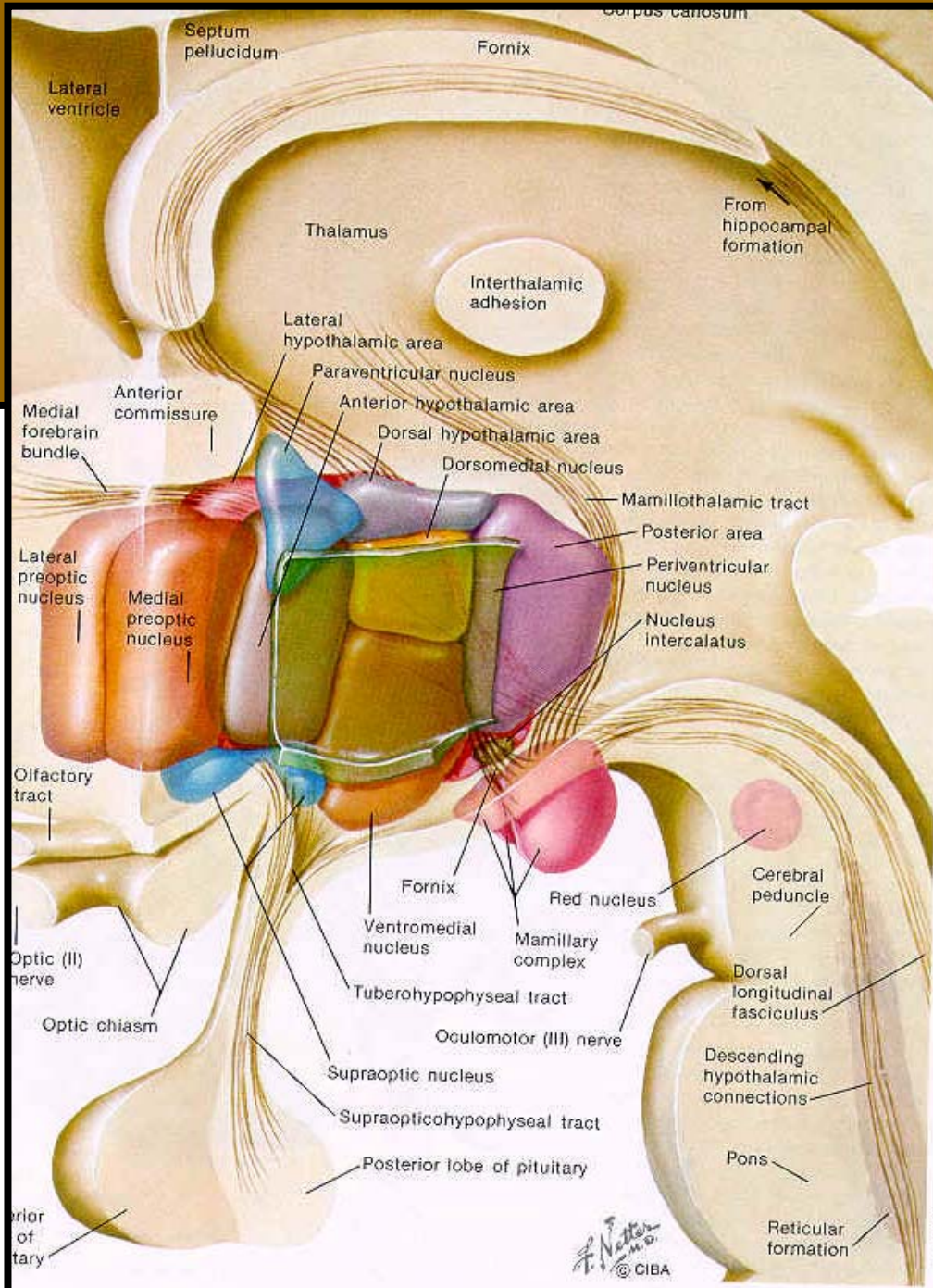
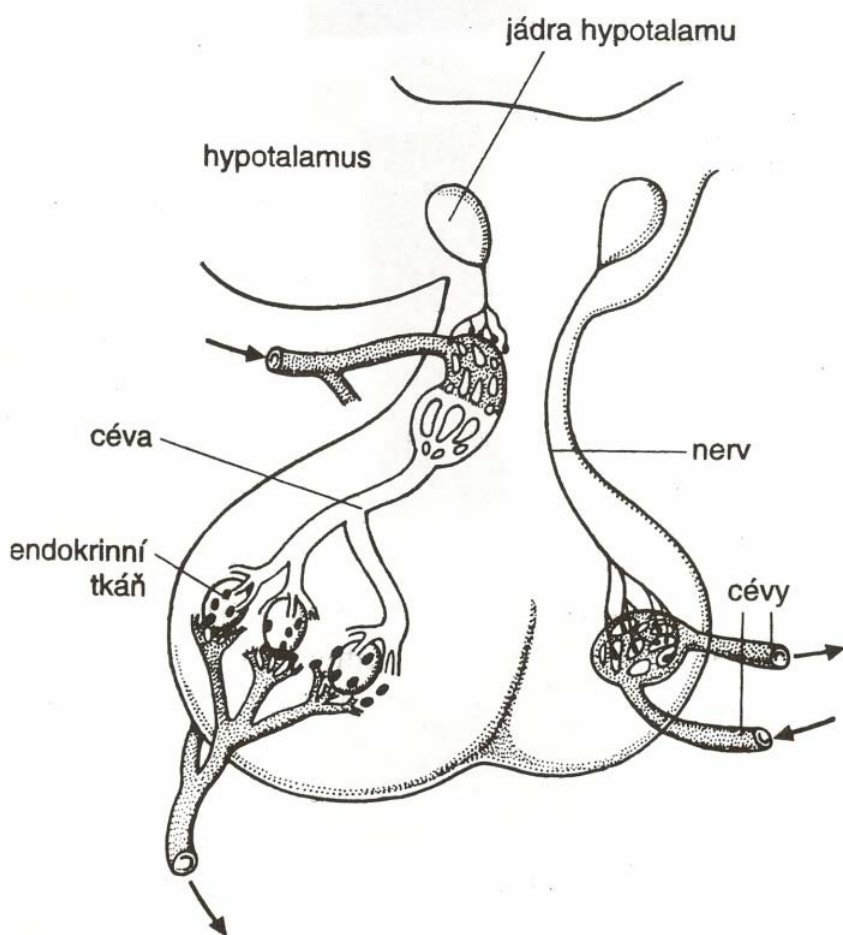
- obecně složen z nervových jader se specifickou funkcí (lidský 2,5 cm, 4g)
- zejména z nervů majících původ ve vyšších částech mozku a autonomního nervového systému
- ale i vlastní nervová síť
- neurotransmitery: *acetylcholin, dopamin, norepinephrin, 5-hydroxytryptamin (5-HT), histamin, GABA*
- magnocelulární neurony (ze supraoptického a paraventriculárního jádra)
  - > produkce ADH a oxytocinu
- parvicelulární neurony (malé neurony hypotalamu) – **liberiny a statiny**

-> produkce *somatostatinu, thyrotropin-releasing hormonu, gonadotropin-releasing hormonu* do portálního systému hypofýzy (portální systém hypofýzy chybí u kruhoústých a kostnatých ryb)

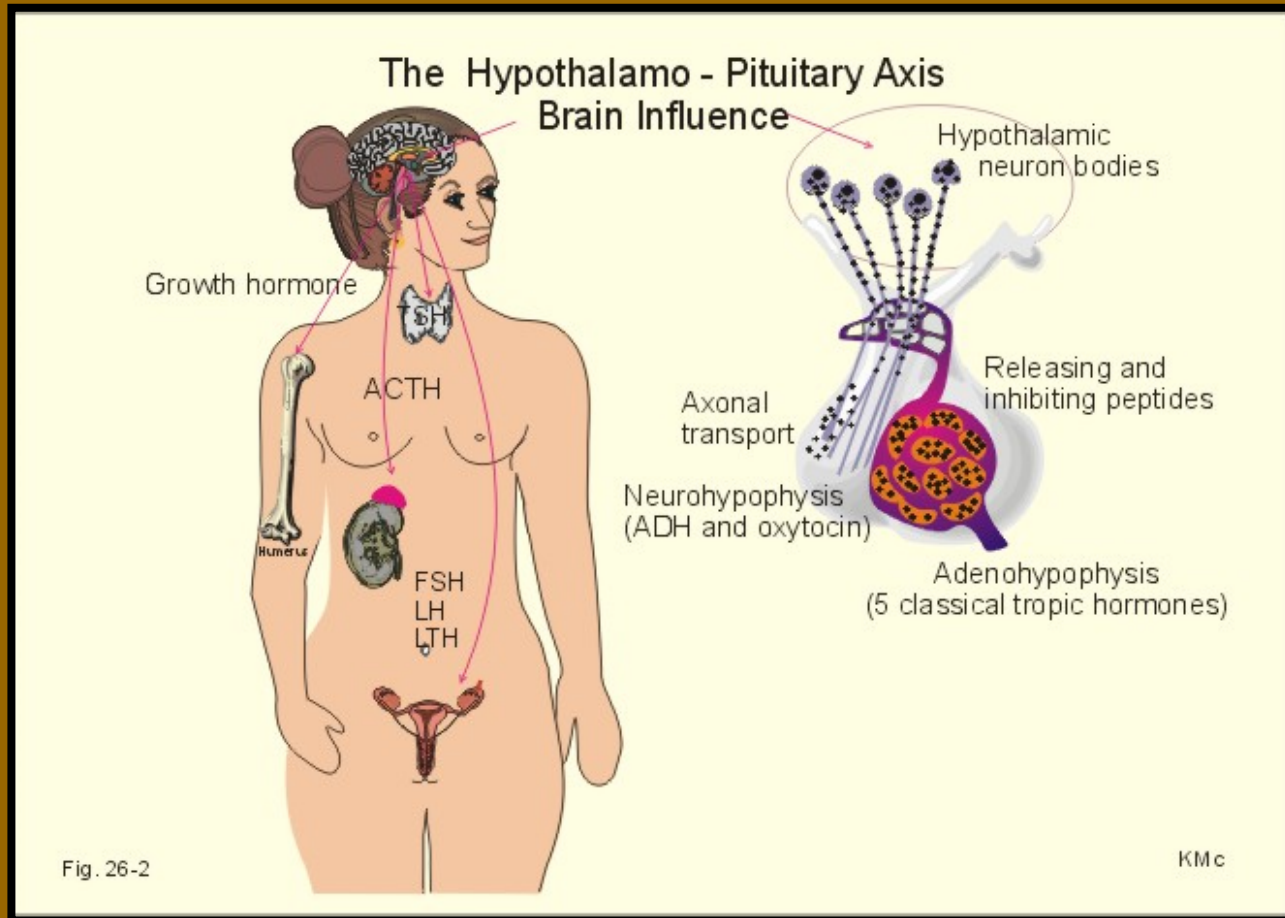
Hypofýza

- Adenohypofýza (*Pars distalis*)
  - *Pars tuberalis*
- Neurohypofýza (*Pars nervosa*)
- *Pars intermedia* (*melanotropin, endorfiny*)

Základní schéma endokrinní úlohy osy hypotalamus -> hypofýzy

- produkce více jak 10 hlavních hormonů
- regulace obratu vody a solí, růstu, laktace, gravidity a porodu, pigmentace

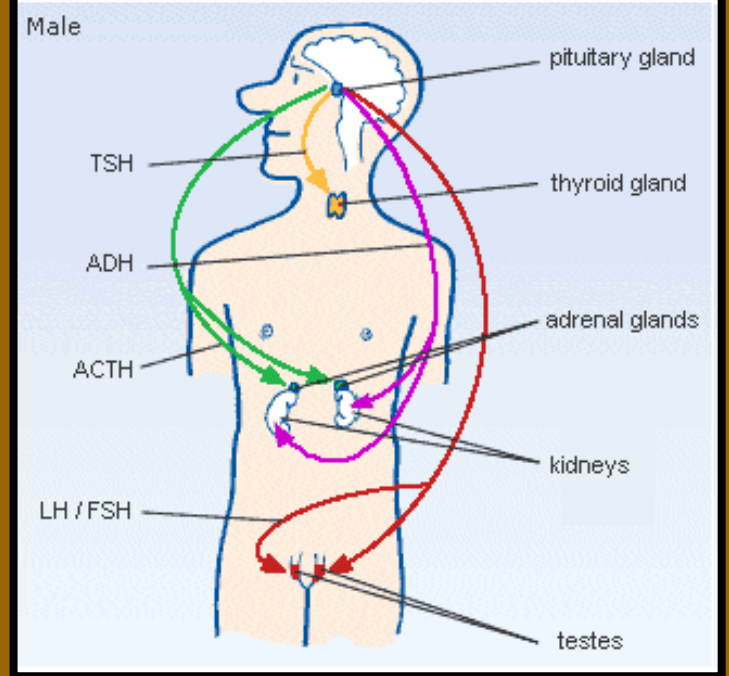
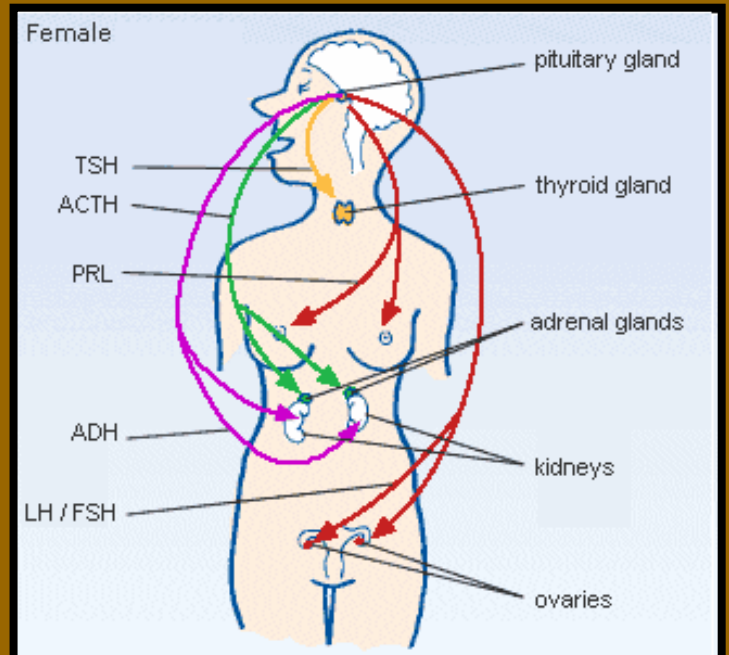
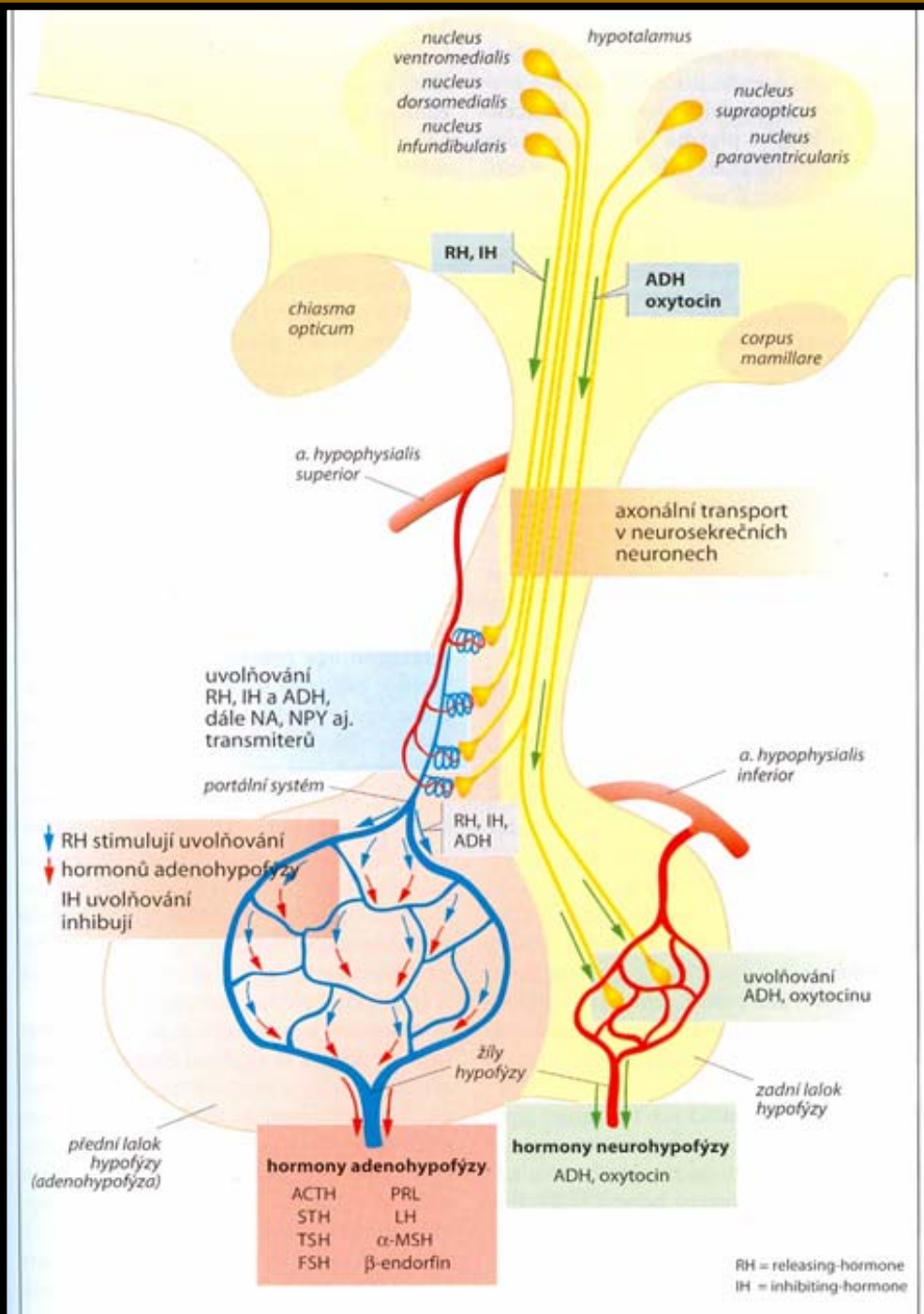

Hypofýza má ontogenetický původ

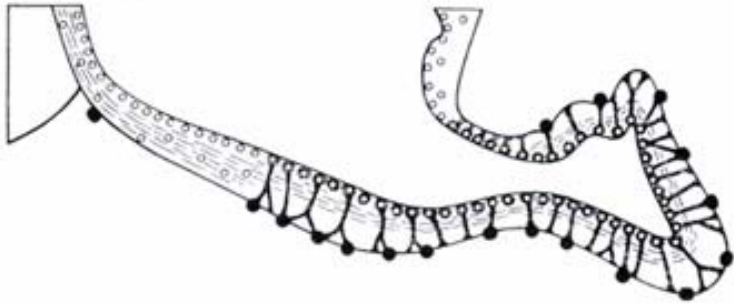
- v přední části střeva (pharyngeal epithelium) – adenohypofýza (p. distalis, p. tuberalis, p. intermedia)
- ve spodní části mozku (diencephalon) – neurohypofýza (pars nervosa)

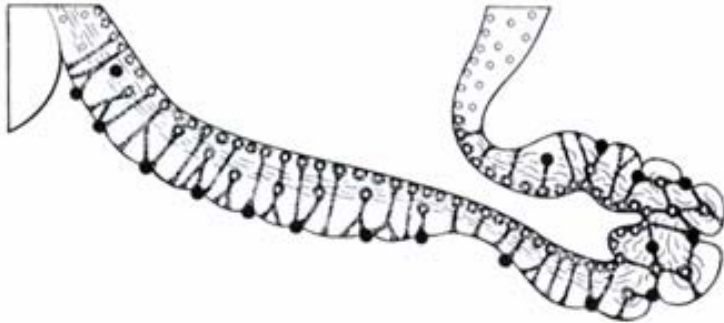
Hypotalamus		Adenohypofýza		Neurohypofýza	
Kortikoliberin	CRH	Kortikotropin	ACTH	Oxytocin	
Gonadoliberin	Gn-RH	Folitropin	FSH	Adiuretin	ADH
Melanoliberin	MRH	Lutropin	LH		
Melanostatin	MIH	Melanotropin	MSH		
Prolaktostatin=Dopamin	PIH	Somatotropin	STH		
Somatoliberin	SRH	Tyrotropin	TSH		
Somatostatin	SIH	Prolaktin	PRL		
Tyreoliberin	TRH				

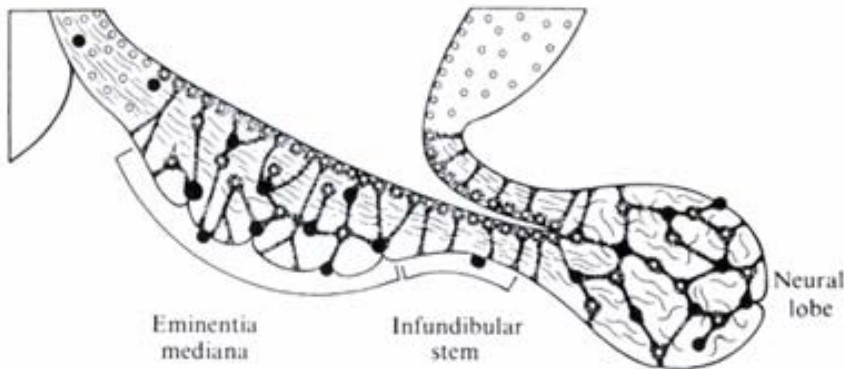
Primitive type as in some reptiles

Birds and reptiles

Mammals

Podobně jako u ostatní části CNS i na hypofýze je možno jasně rozlišit odlišnosti ve stavbě mezi fylogenetickými skupinami v souvislosti s jejich vývojem.

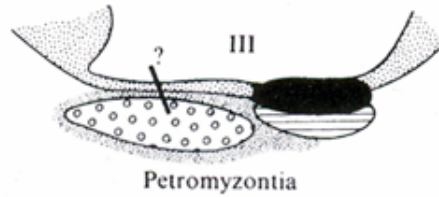
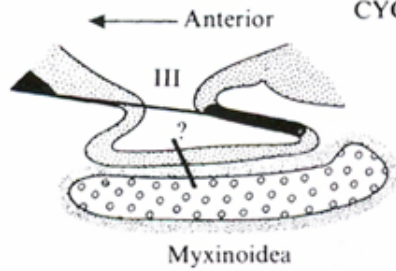
Rhynchocephalia

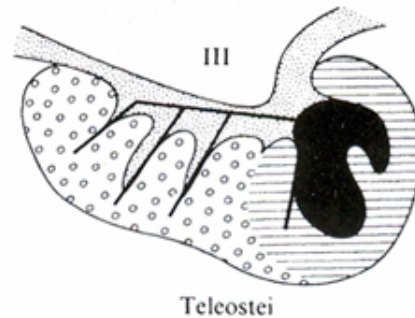
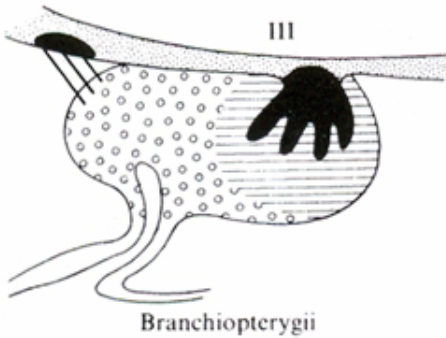
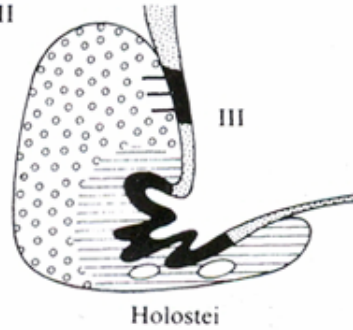
Chelonia

Srovnání stavby neurohypofýzy u primitivních plazů, plazů & ptáků, a savců. Silné černé linky představují cévy

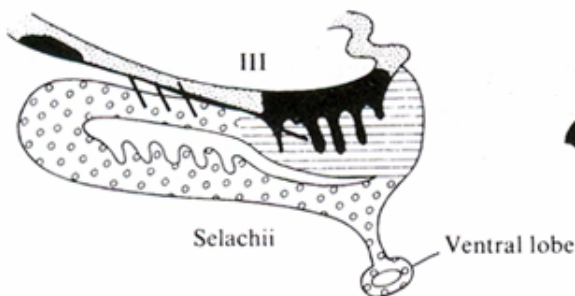
CYCLOSTOMATA

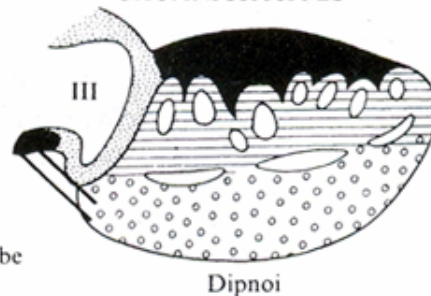
ACTINOPTERYGII

CHONDRICHTHYES

CHOANICHTHYES

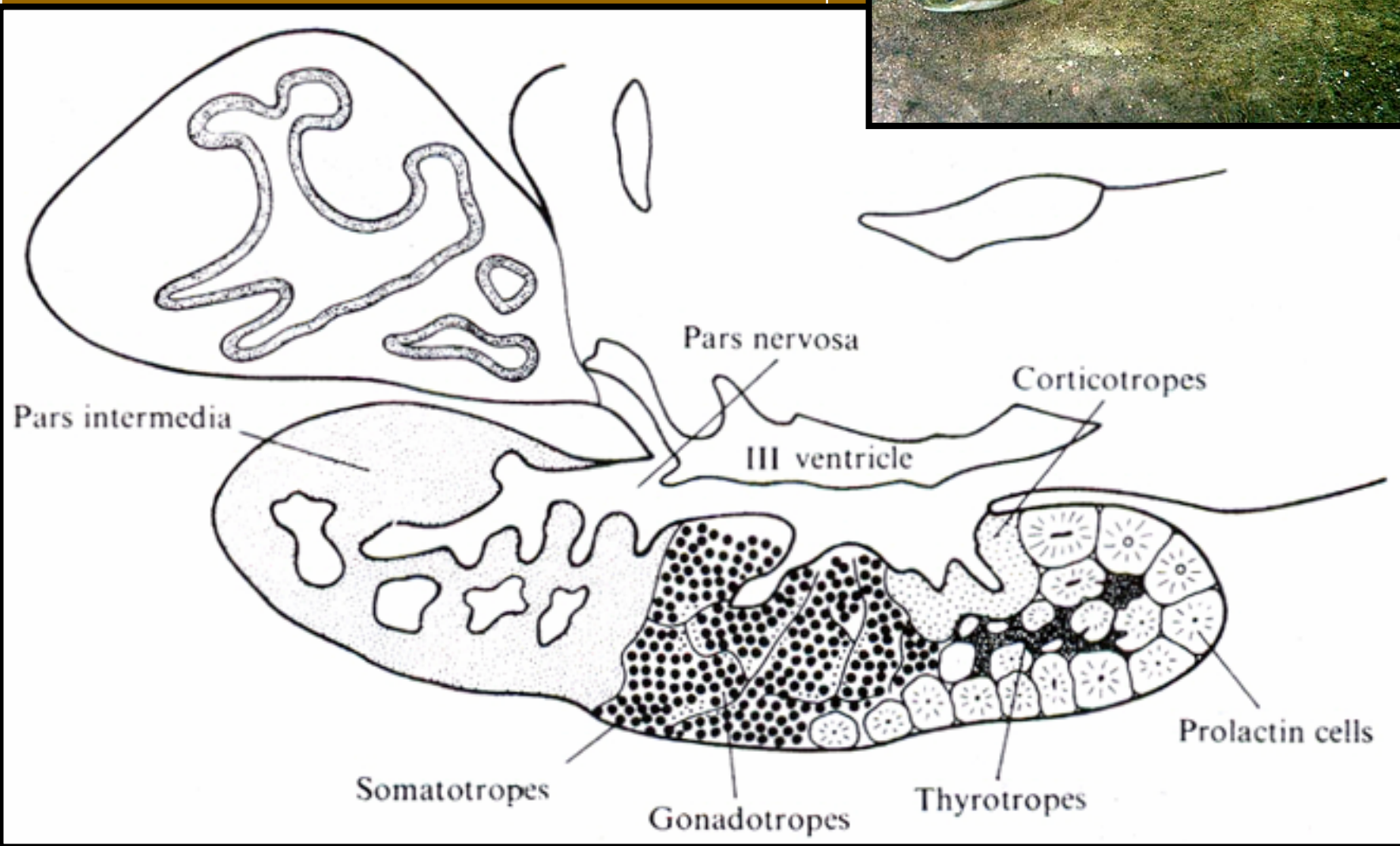

- Zvyšující se kompaktizace a integrace oblasti hypofýzy u různých skupin ryb
- Tvorba struktury odpovídající *pars distalis* a *pars intermedia* u vyšších obratlovců
  - Nárůst propojenosti jednotlivých kompartmentů

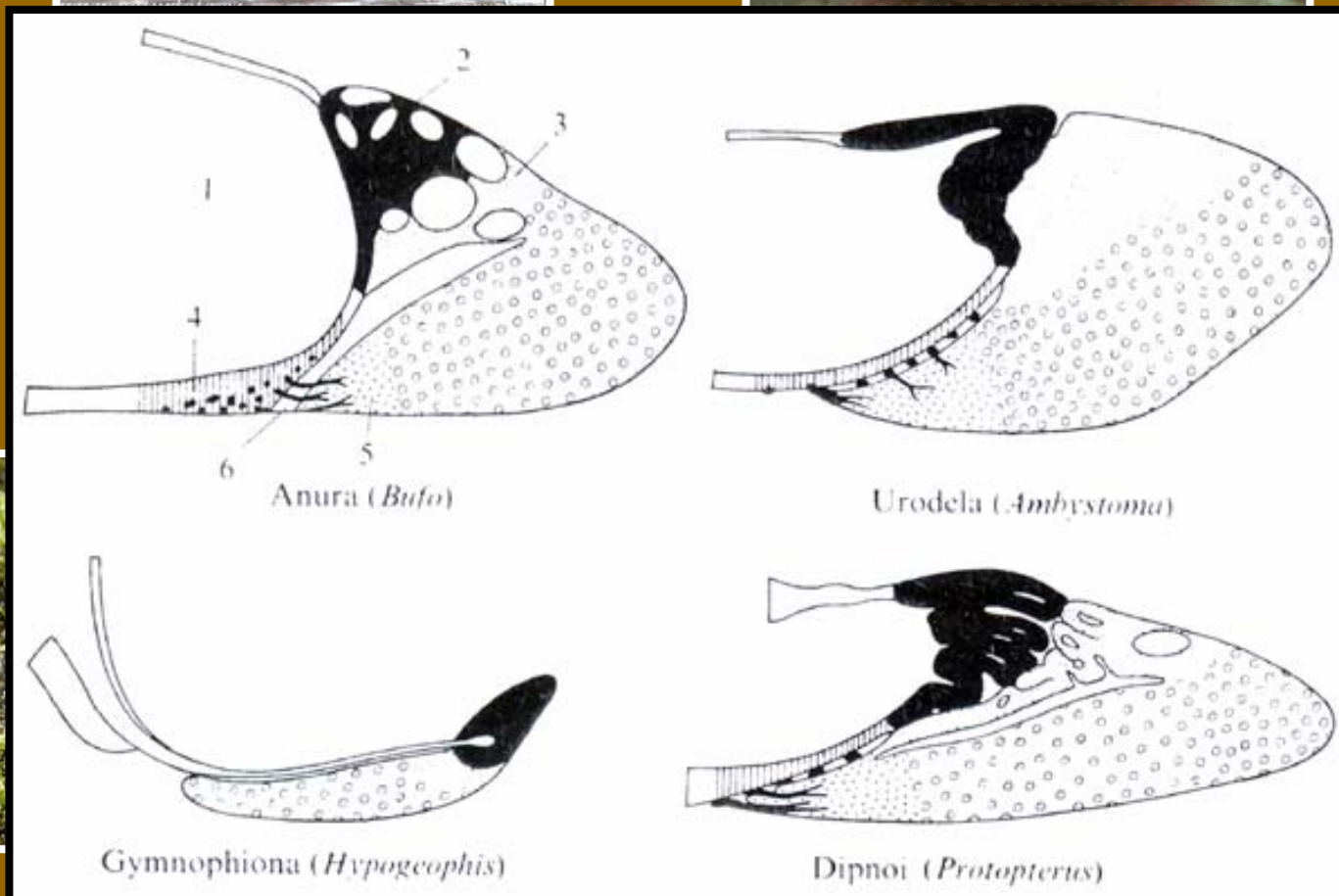
tečky – nervová tkáň
 černá masa – neurohypofýza,
 kolečka – *pars distalis*
 horizontální linie - *pars intermedia*
 černé linie - cévy

Distribuce jednotlivých populací tropních buněk
v hypofýze úhoře (*Anguilla anguilla*, teleostei)

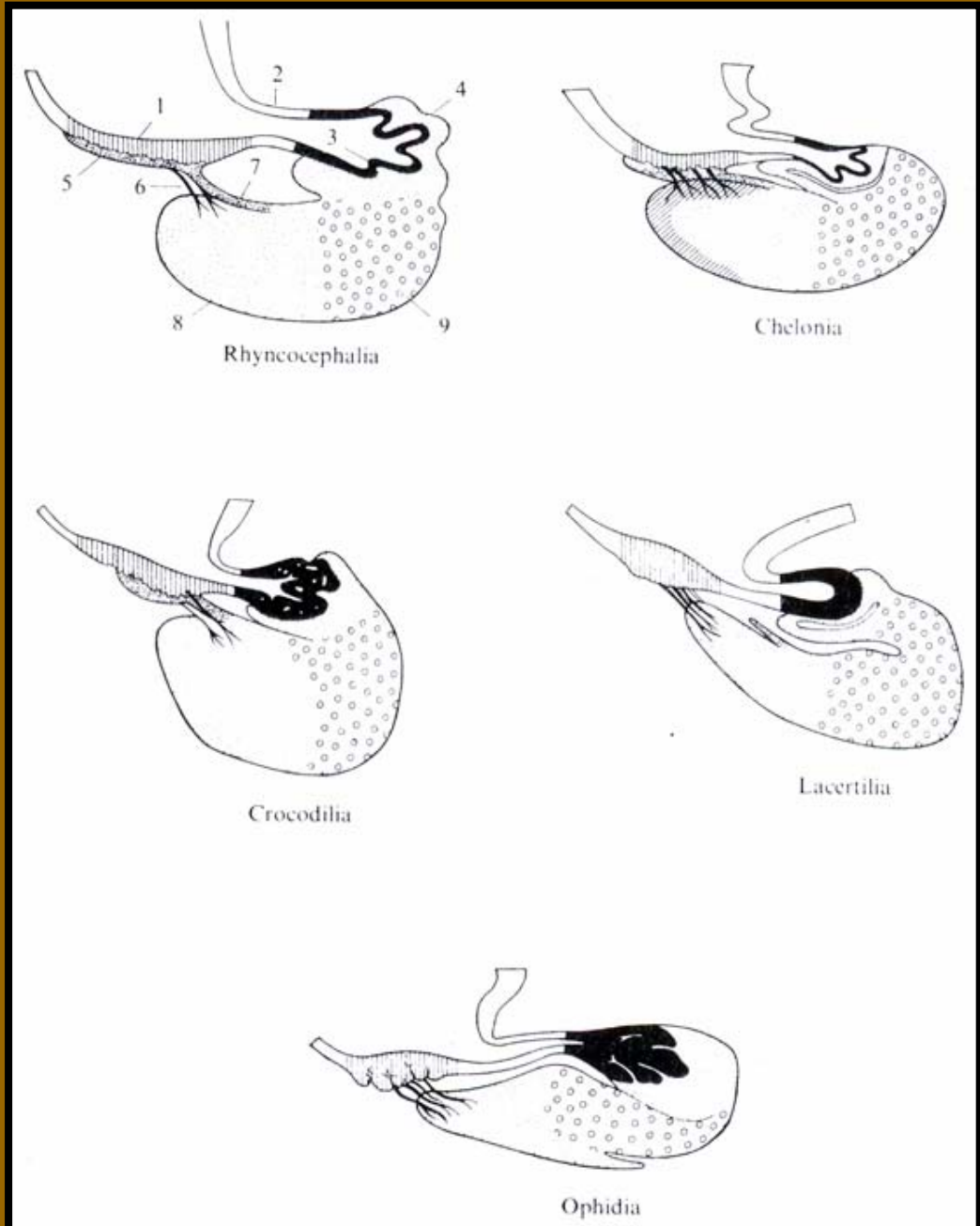
Srovnání hypofýzy u třech hlavních skupin obojživelníků a plicnaté ryby

1. *Saccus infundibuli*
2. Neurální lalok
3. *Pars intermedia*
4. *Media eminence*
5. *Zona tuberalis*
6. Portální krevní oběh

Srovnání hypofýzy u pěti hlavních skupin plazů

1. median eminence
2. infundibulární kmen
3. pars nervosa
4. pars intermedia
5. pars tuberalis
6. portální krevní oběh
7. pars tubularis interna
8. přední lalok pars distalis
9. zadní lalok pars distalis

Hypofýza ptáků a plazů

Ptáci

- podobné plazům
- nemají *pars intermedia*
  - produkce melanocyty stimulujícího hormonu (MSH) = melanotropinu
  - produkují ptáci MSH ? U kura domácího nedetekováno.

Savci

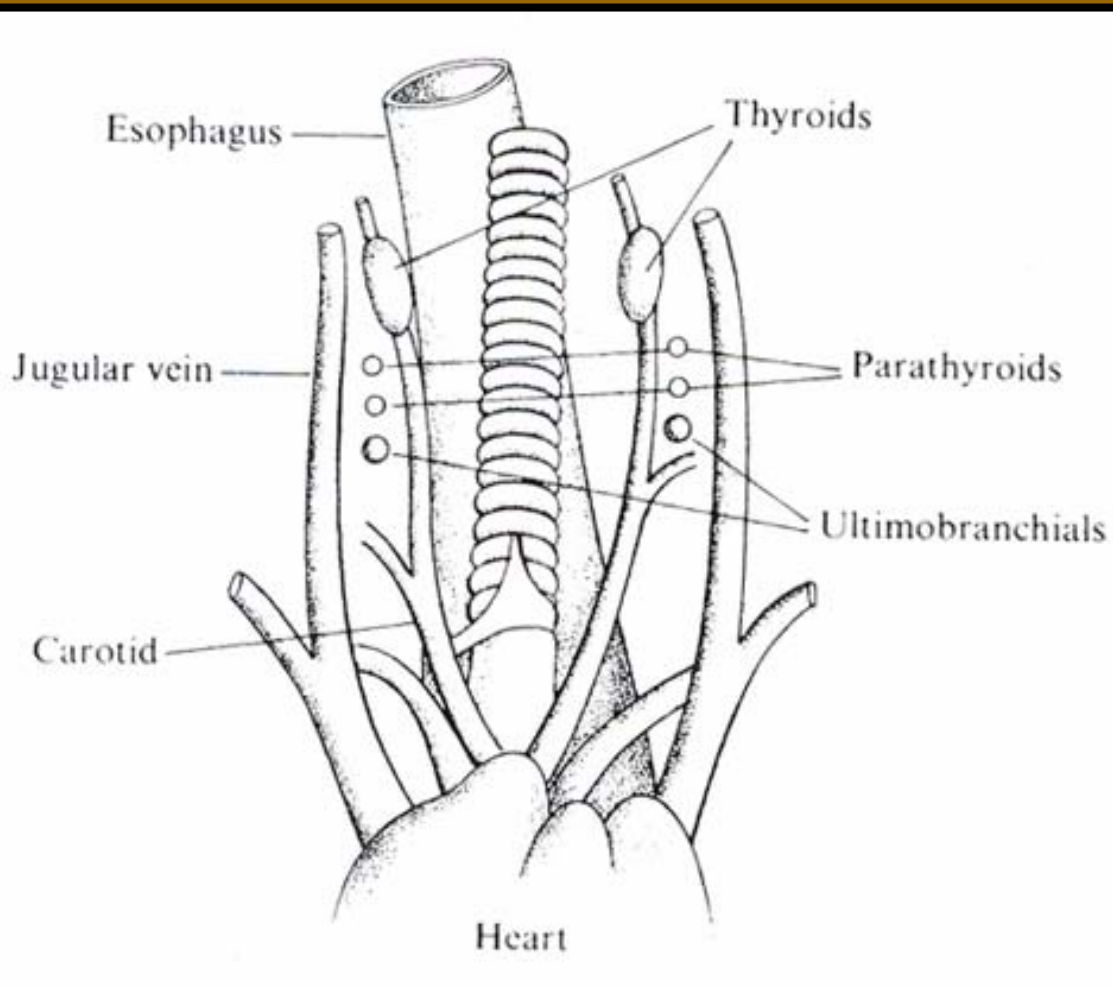
- relativně velké rozdíly
- velryby a sloni nemají *pars intermedia*, u primátů je silně redukována
- nejjednodušší u hlodavců a hmyzožravců
- u ježury portotuberální kanál (*prominent portotuberal tract*), typické pro ptáky a plazy

Thyroides, parathyroides a ultimobranchiální tělíska

- podobně jako adenohypofýza z pharyngeální tkáně
  - thyroides – spodní část hltanu (přední střevo)
  - parathyroidní tělíska – II, III, a IV žaberní oblouk
  - ultimobranchiální tělíska – VI žaberní oblouk

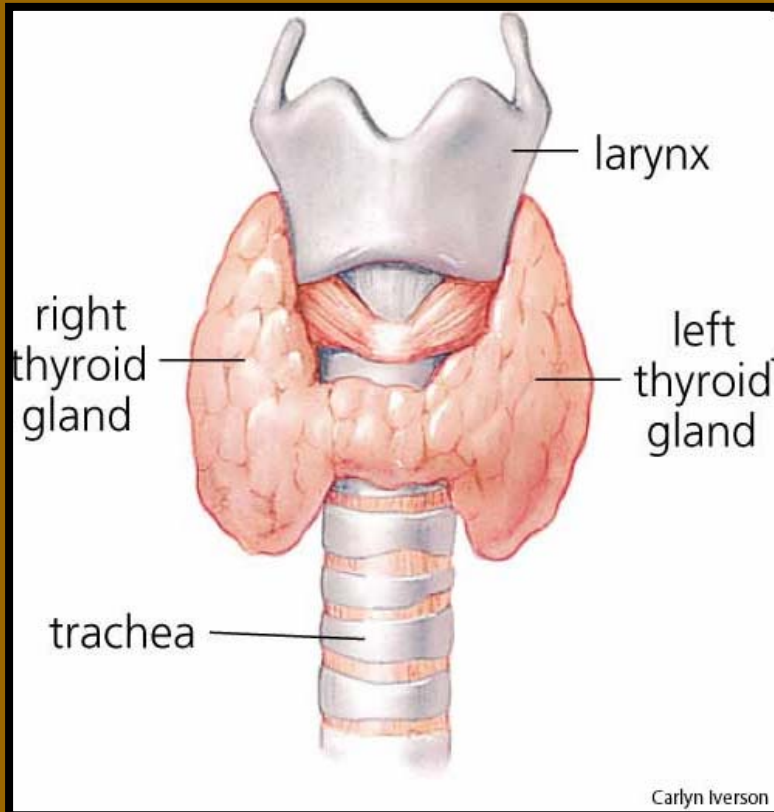

Gallus domesticus

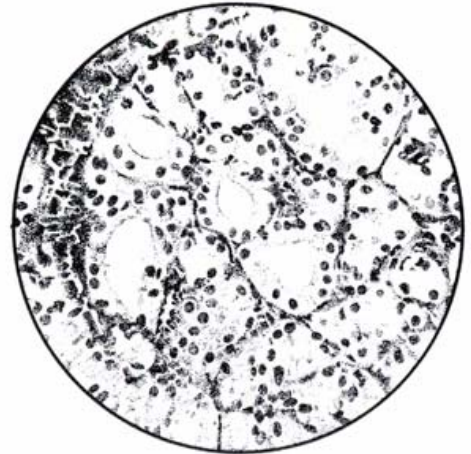
Thyroidea

- u všech obratlovců
- její hormony u všech obratlovců
- regulace růstu, diferenciace, metamorfózy, reprodukce, hibernace, termogeneze
- pravděpodobně jediná endokrinní žláza s vnějším ukládáním svých produktů
- tyroxin (tetrajodtyronin, T4) a trijodtyronin (T3)
- C-buňky – kalcitonin (ne vždy asociováno s thyroideou)

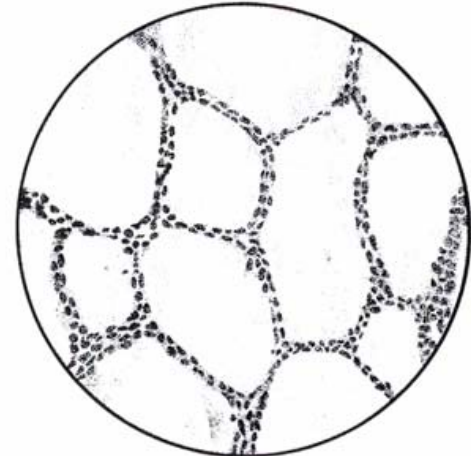
aktivní stav

- kubické buňky
- minimum koloidu

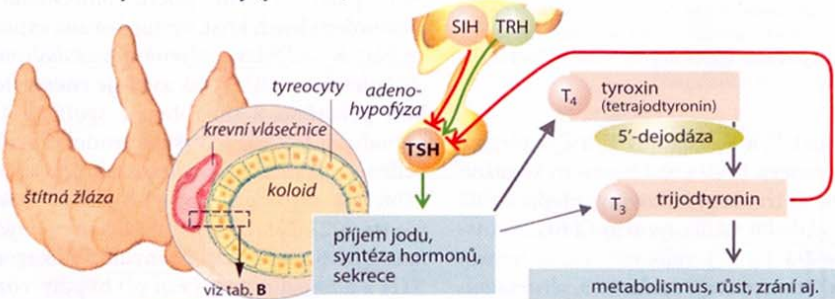

inaktivní stav

- dlaždicovité buňky
- velké množství koloidu s thyroglobulinem

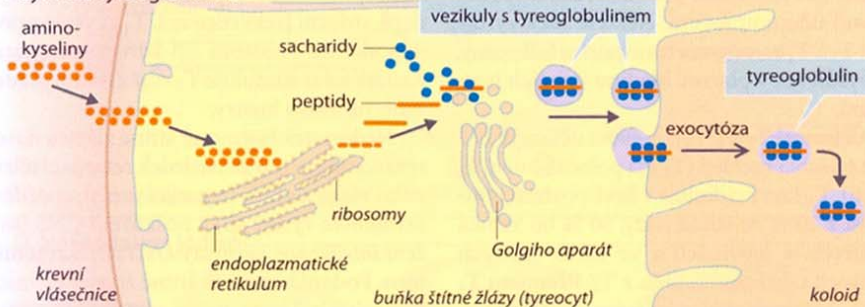

A. Hormony štítné žlázy (přehled)

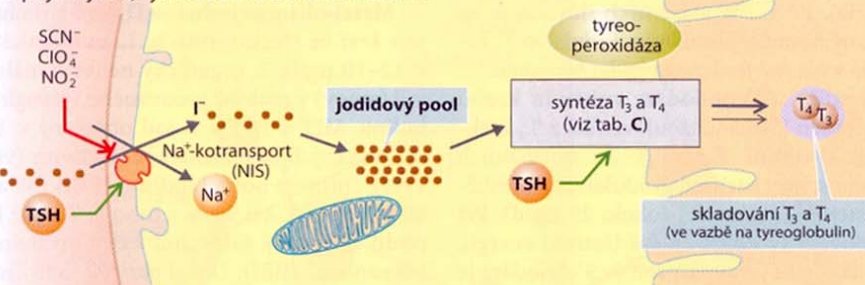

B. Syntéza a sekrece hormonů

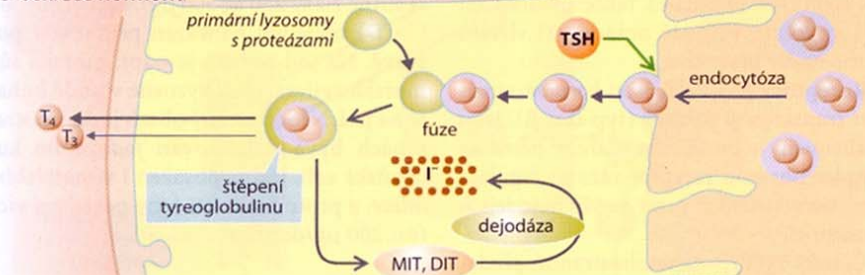
1 syntéza tyreoglobulinu

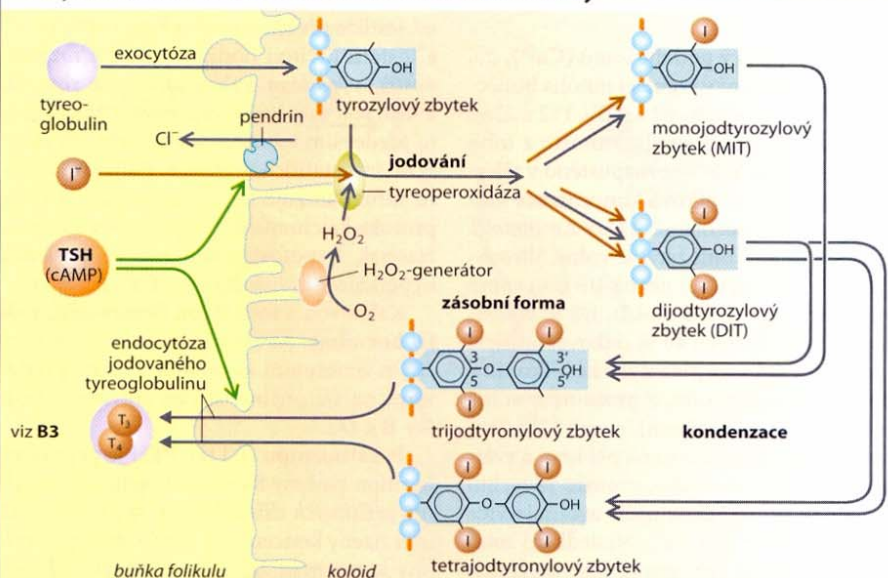
2 příjem jodu, syntéza a skladování hormonů

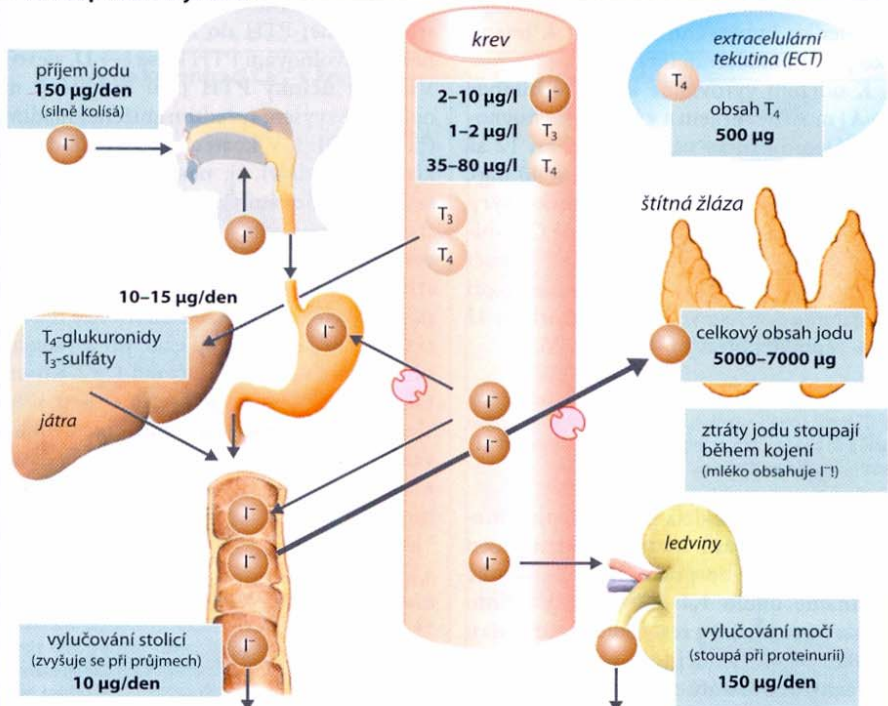
3 sekrece hormonů

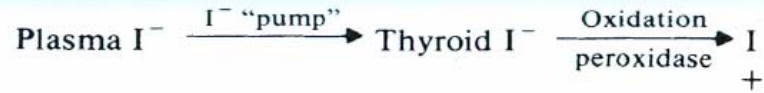
C. Syntéza, ukládání a mobilizování hormonů štítné žlázy

D. Hospodaření jodem

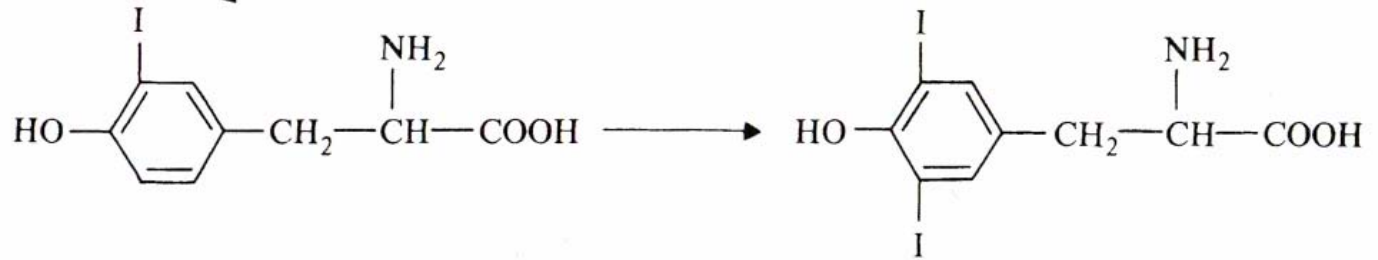

b)

Syntéza thyroidních hormonů

Tyrosine (as part of thyroglobulin)

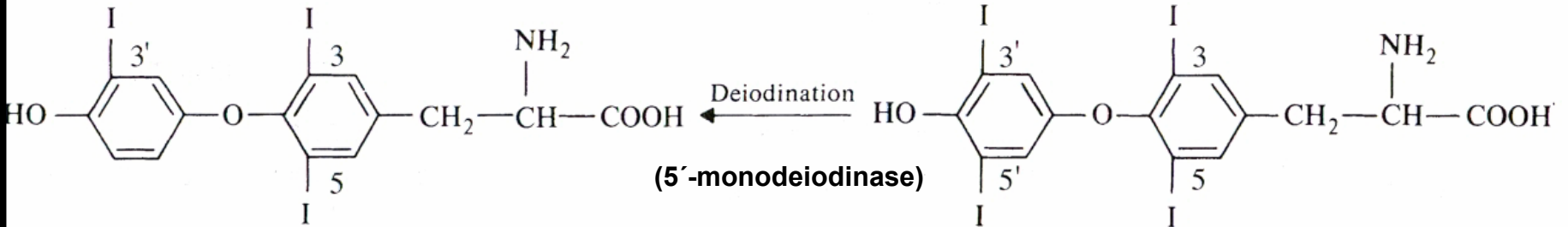

Monoiodotyrosine

Diiodotyrosine

Coupling reaction

Coupling reaction

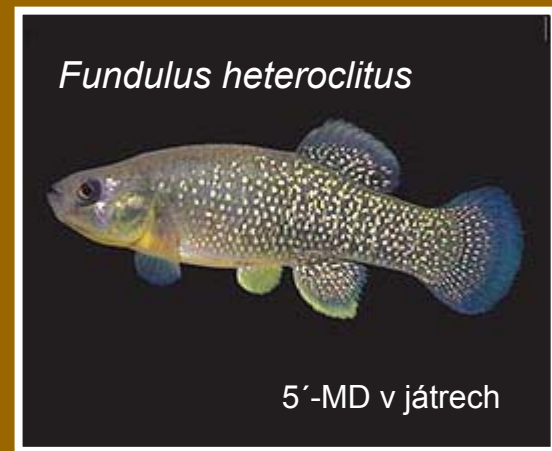

Triiodothyronine (T_3)

Thyroxine (tetraiodothyronine, T_4)

Tyroidní hormony (obecně)

- výjimečné přítomností halogenidu – jodu
- tyroxin (T_4 ; 3,5,3',5'-tetraiodo-L-thyronine)
- triiodothyronine (T_3 ; 3,5,3'-triiodothyronine)
- T_4 je produkováno 5x více jak T_3 (savci), pevněji se váže s proteiny plasmy
  - T_4 má pomalejší obrát, pomalejší syntézu i poločas rozpadu
  - T_3 má vyšší afinitu k tyroidním receptorům než T_4
    - ⇒ kvantitativní rozdíly v působení T_4 a T_3
- T_3 je z T_4 syntetizován i mimo tyroideu, různé monodeiodinázy, zejména 5'-MD
  - typ I 5'-MD; játra, ledviny, mozek, hypofýza
  - typ II 5'-MD; mozek, hypofýza, placenta, hnědá tuková tkáň
- 5'-MD nalezeny u savců, ptáků, plazů, obojživelníků a kostnatých ryb
- u teleostei produkce hlavně T_4 , T_3 produkováno v nepatrném množství
  - u hladovějícího pstruha narůst produkce T_3 na 25% všech thyroidů
- obecně thyroïdní hormony u všech obratlovců

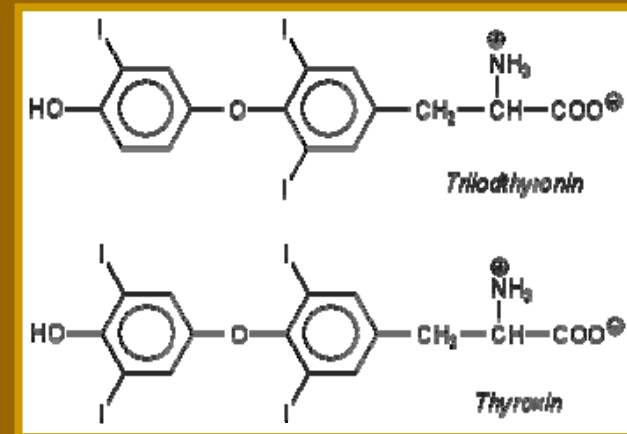

➤ T4 : T3 – 40 : 1

(člověk)

- T4 > dejodizace (5' dejodásou) > T3 (zejména v játrech a ledvinách, dále v cílových buňkách -> 80-90% T3 extratyroidálně)
- jaderné receptory – transkripční kofaktory které posilují transkripci
  - celkové posílení proteosyntézy, biogeneze mitochondrií, aktivace metabolismu (zejména intermediální => růst), termogeneze
- T4 – dominantní forma, málo aktivní v cílových buňkách (3-8x méně jak T3)
  - úloha hlavně v negativní zpětné vazbě

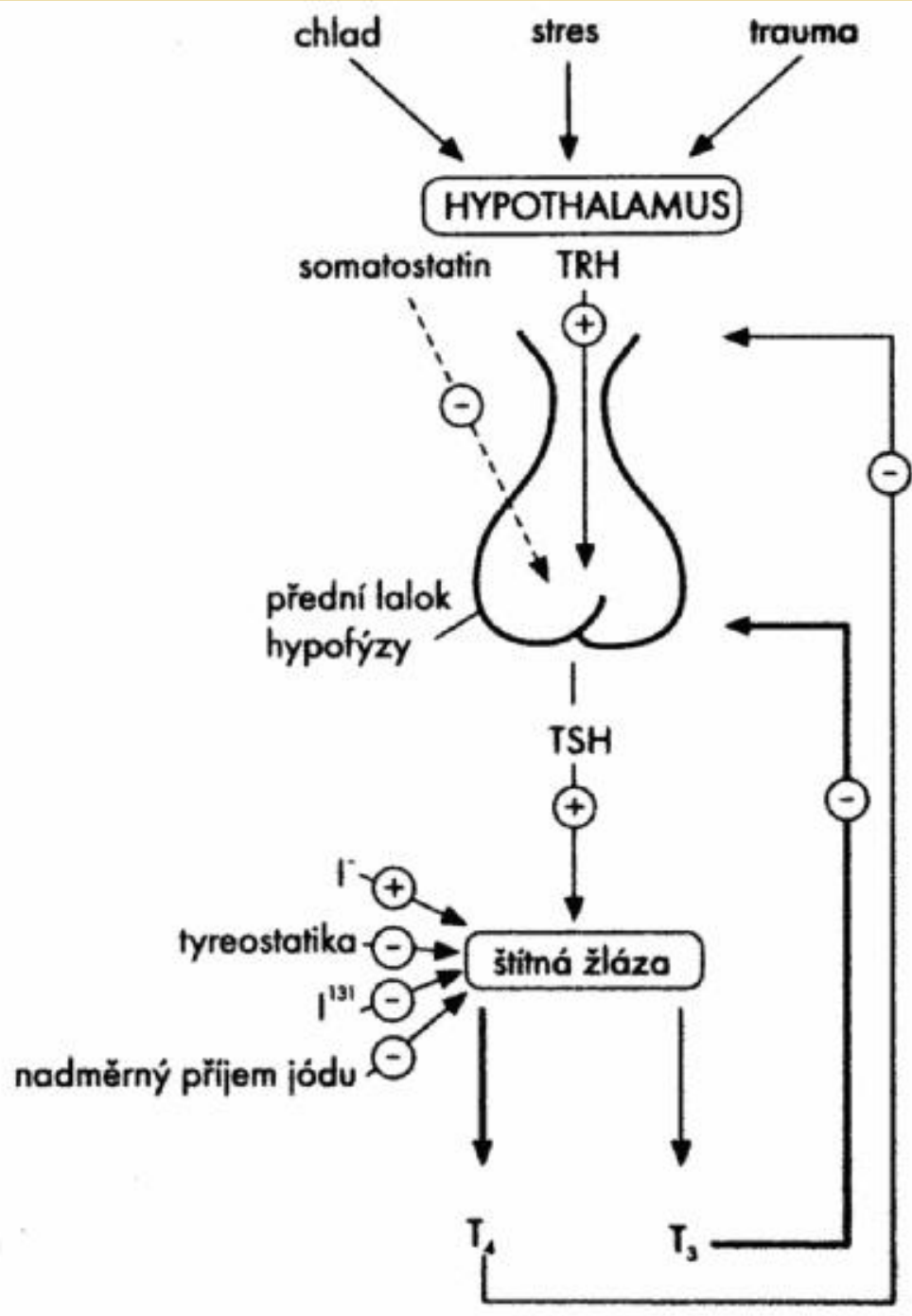
➤ T3 – vlastní nejvíce aktivní forma

- rT3 – reversní forma, dejodizace na vnitřním kruhu, neaktivní, stejně četná jak T3
- v plasmě vázáno zejména na globulin (tyreoglobulin, - 2/3), prealbumin a albumin, volně pod 0,3%, ale dost významné z hlediska aktivity

podkmen	třída	druh	tyroidní žláza	thyroidní aktivita, syntéza jodotyroninů
<i>Hemichordata</i>		<i>G. minutus</i>	-	-
Protochordata	Ascideacea	<i>C. intestinalis</i>	-	+
		<i>C. lepadiformis</i>	-	+
	Larvacea		-	+
	Thaliacea	<i>Salpa maxima</i>	-	+
Cephalo- chordata	Amphioxi	<i>B. lanceolatum</i>	-	+
Vertebrata	Agnatha	mihule larva	-	+
		dospělec	-	+
		sliznatka	+	+
	Chondri- chthyes	žralok	+	+
		rejnok	+	+
	Osteichthyes		+	+
	obojživelníci		+	+
	plazi		+	+
	ptáci		+	+
	savci		+	+

Regulace

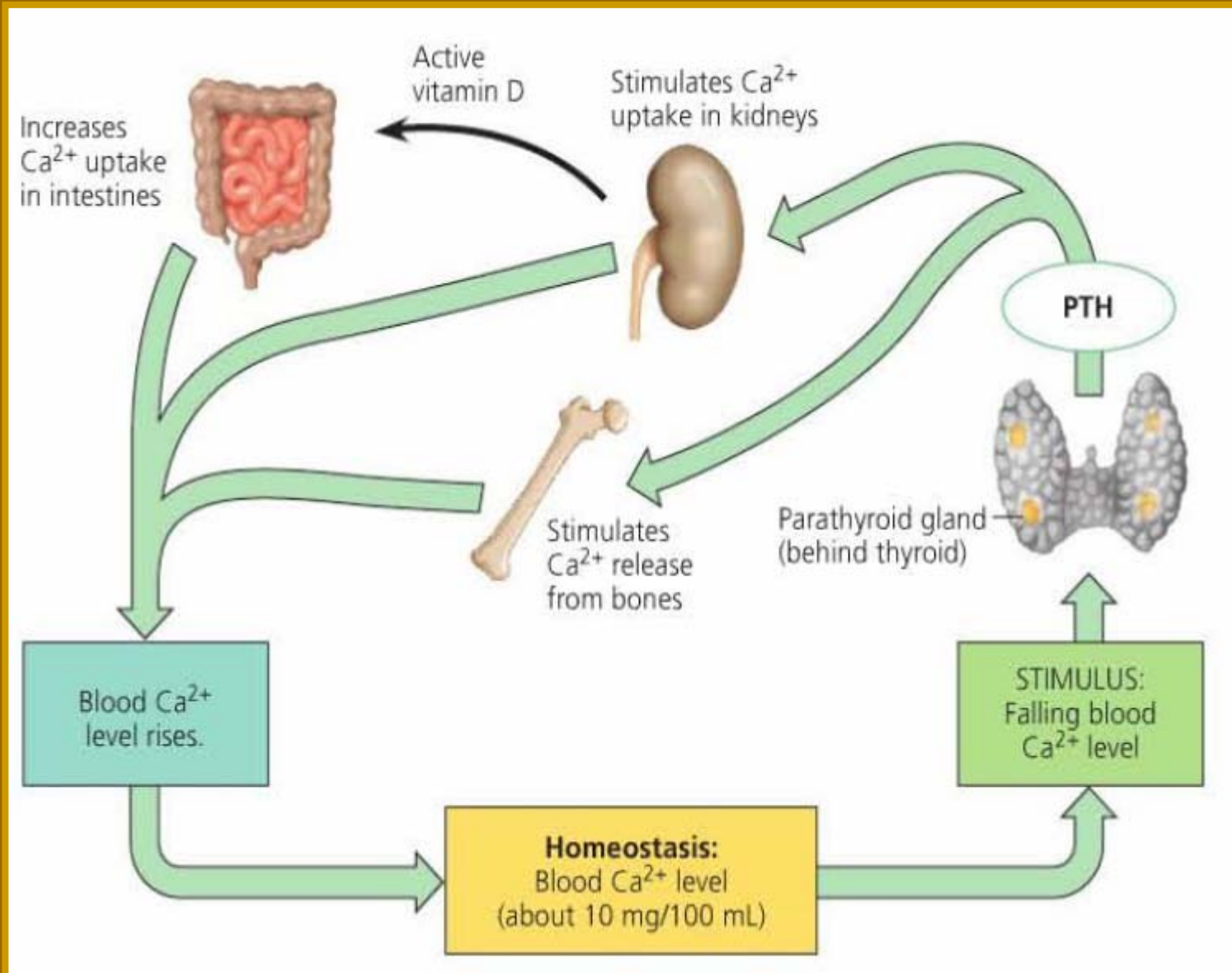
Parathyroidea a ultimobrachyální tělíska

- objevují u obojživelníků a dále jsou přítomna u plazů, ptáků savců
- buď samostatné struktury nebo spojené s tyroideou
- vyskytují se v 1-3 párech
  - krokodýli 1 pár, želvy a hadi 2 páry, ještěři 1-3 páry
  - ptáci a savci 1-2 páry
- původ z žaberních oblouků -> ryby a vodní larvy obojživelníků je nemají

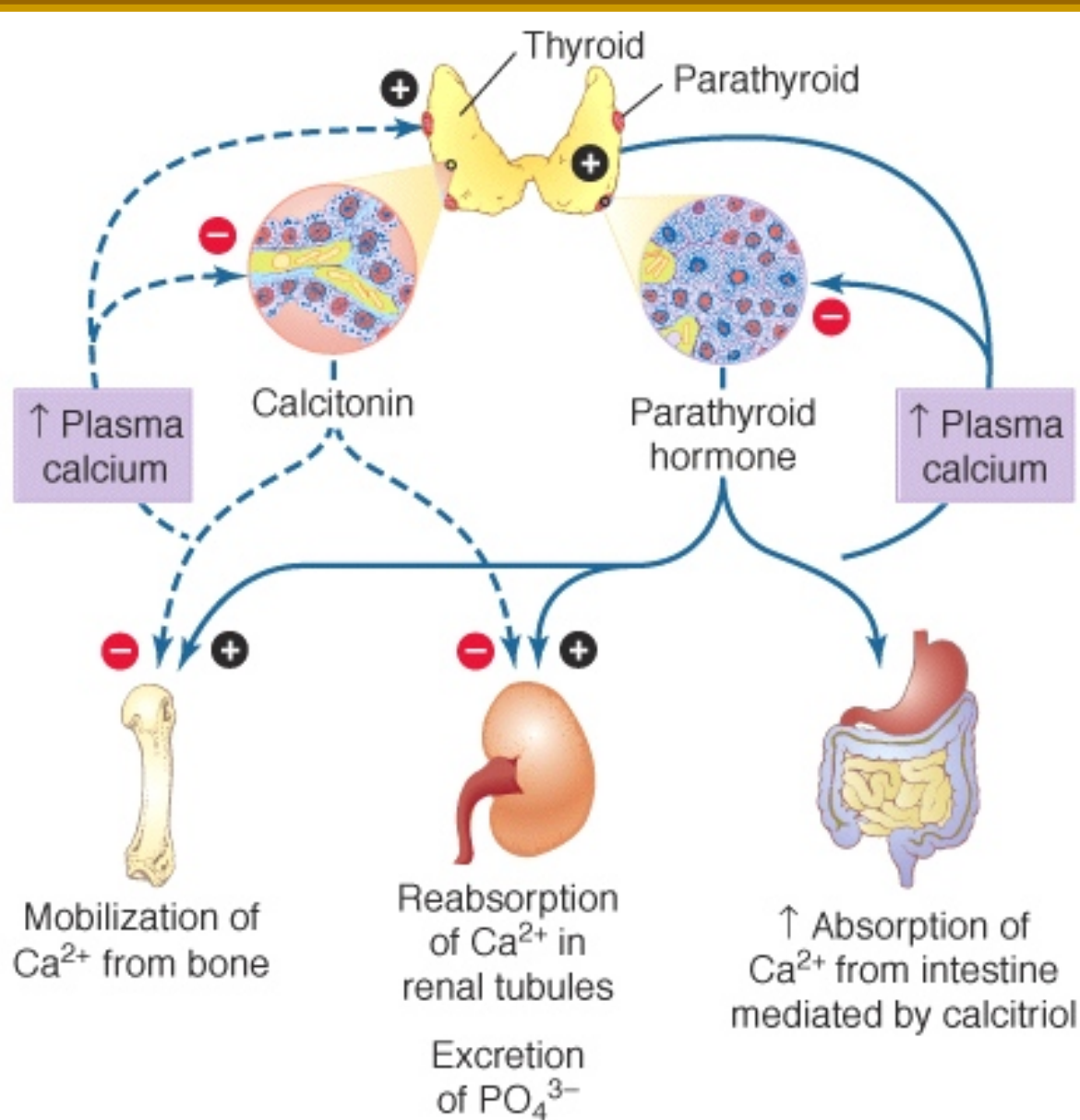
Parathyroidea – příštítná tělíska – parathormon (PTH, 84 AA)

- Metabolismus Ca^{2+} , PTH – zvýšení resorbce Ca^{2+} a jeho uvolňování z kostí (osteoklasty)

Kalcitonin (32mer peptid) – parafolikulární buňky tzv. C buňky tyroidei

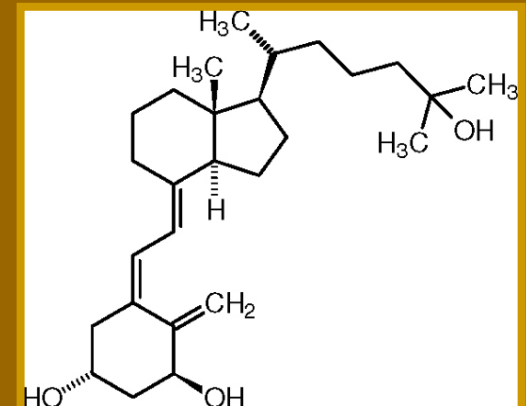
- Stimulace ukládání Ca^{2+} zejména do kostí

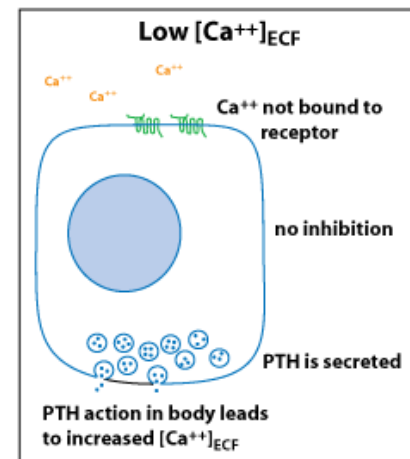
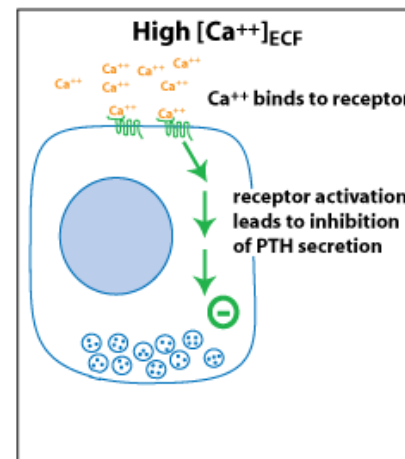
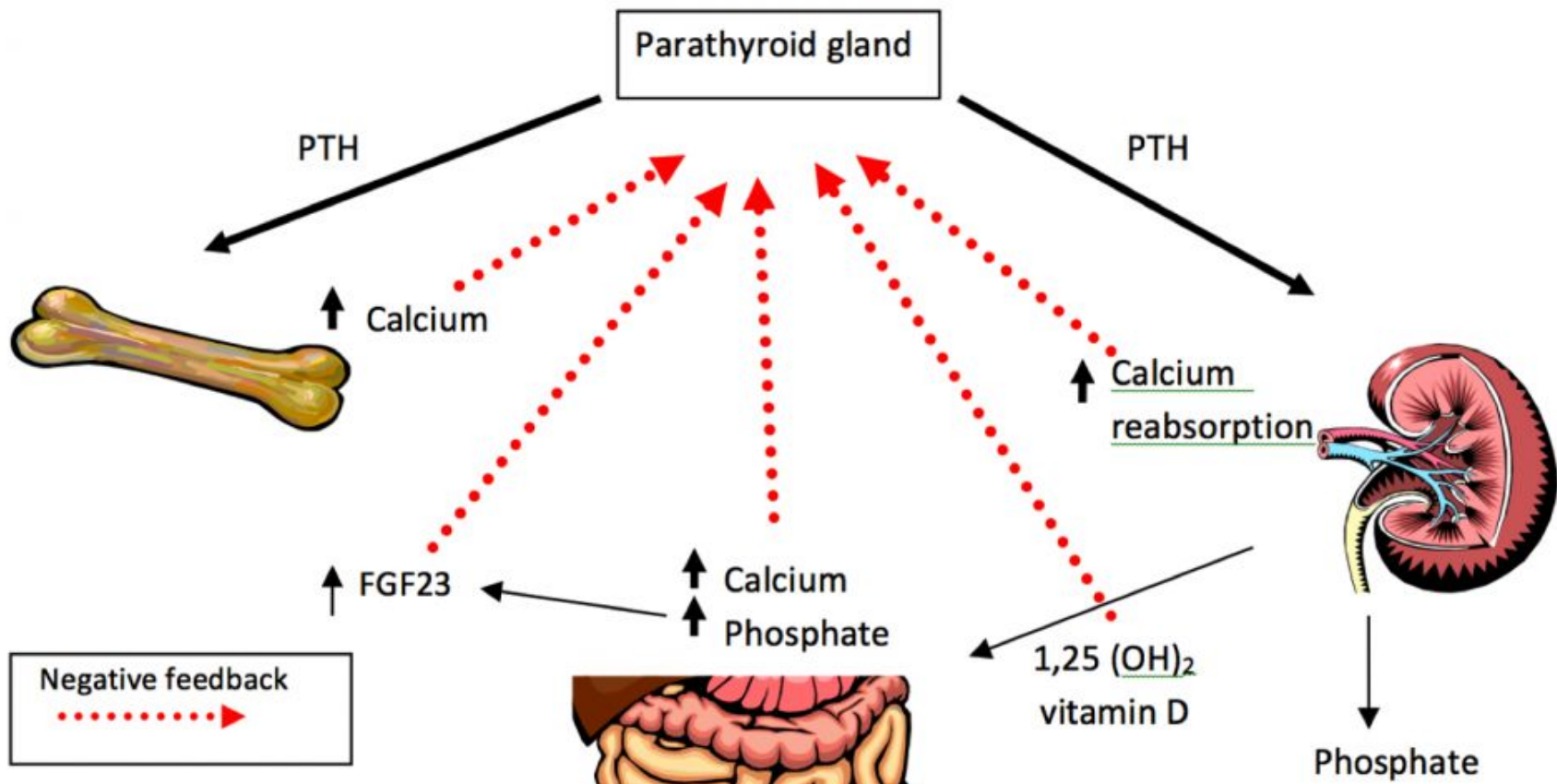

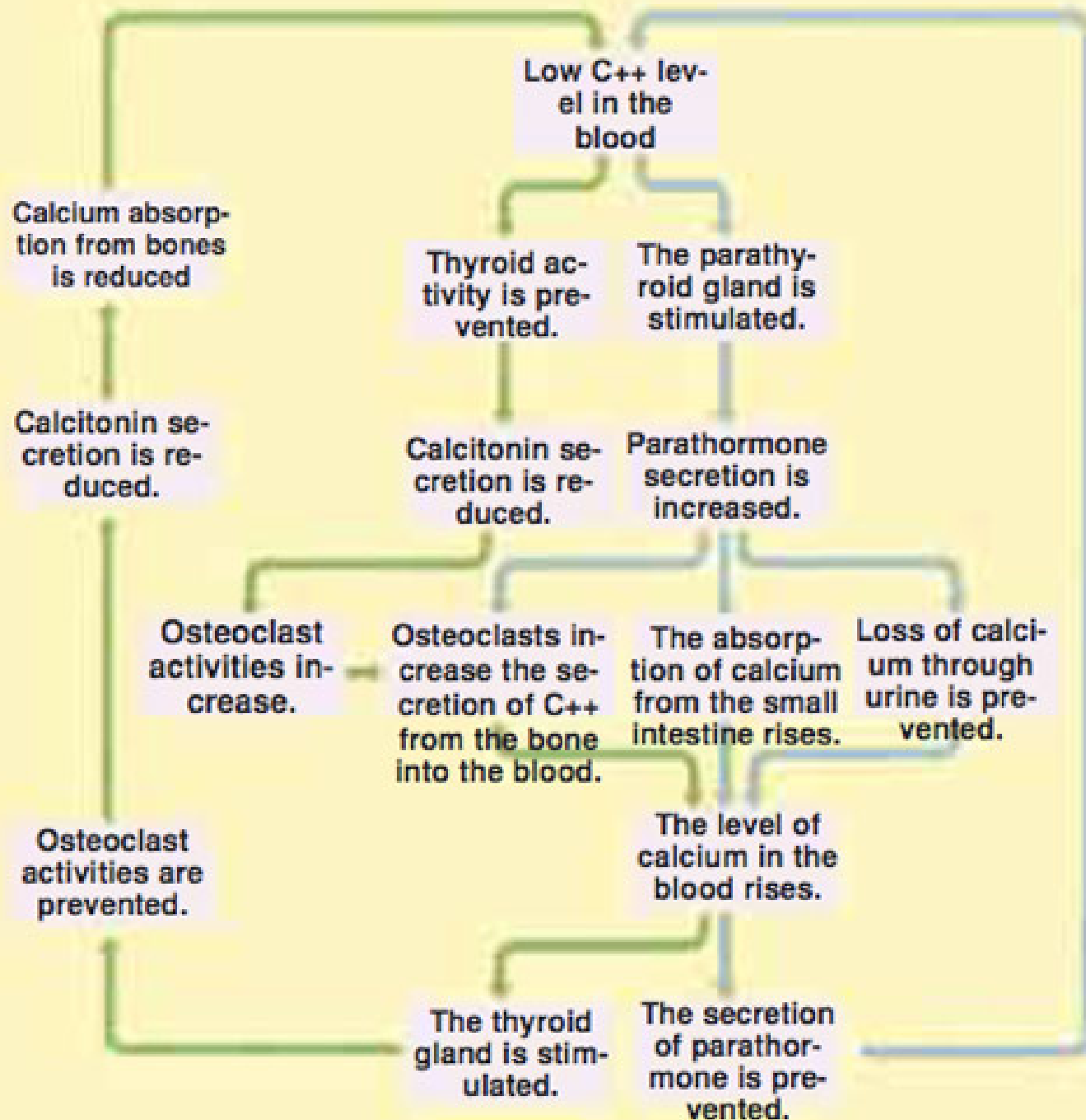
Kalcitrol

(1,25-(OH) $_2$ -cholecalciferol)

- z vit D (UV na kůži, potrava)
- hlavní regulace posledním krokem syntézy 1 α -hydroxylázou v ledvinách
- lipofilní, steroidům podobný
- indukce zejména Ca^{2+} vázacího proteinu (CaBP) a Ca^{2+} -ATPazy
- resorpce a ukládání Ca^{2+}
- cílové orgány: **ledviny, střevo, kosti**, placenta, mléčné žlázy,...
- Předávkování => podpora PTH

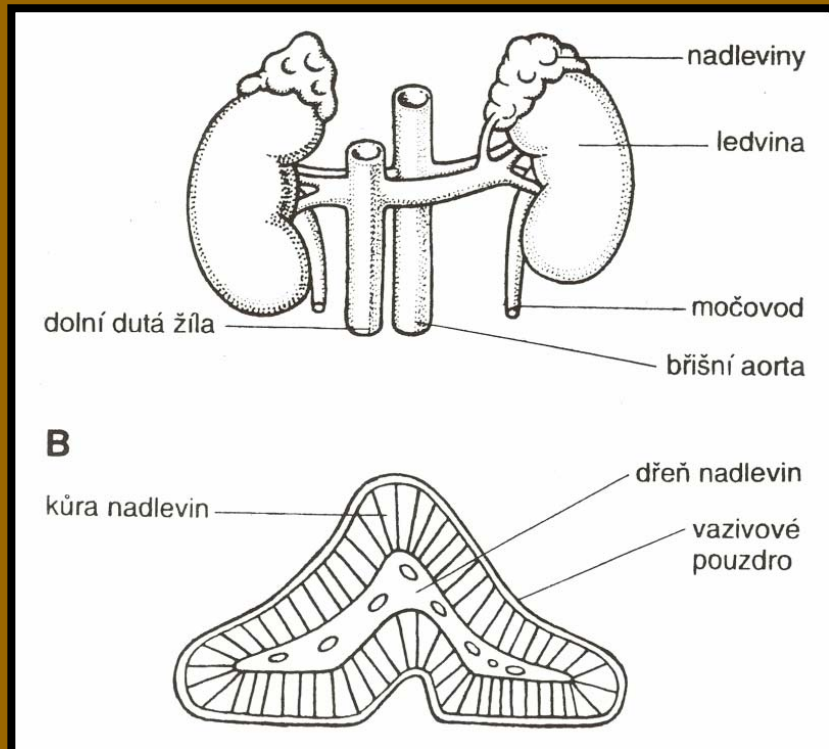
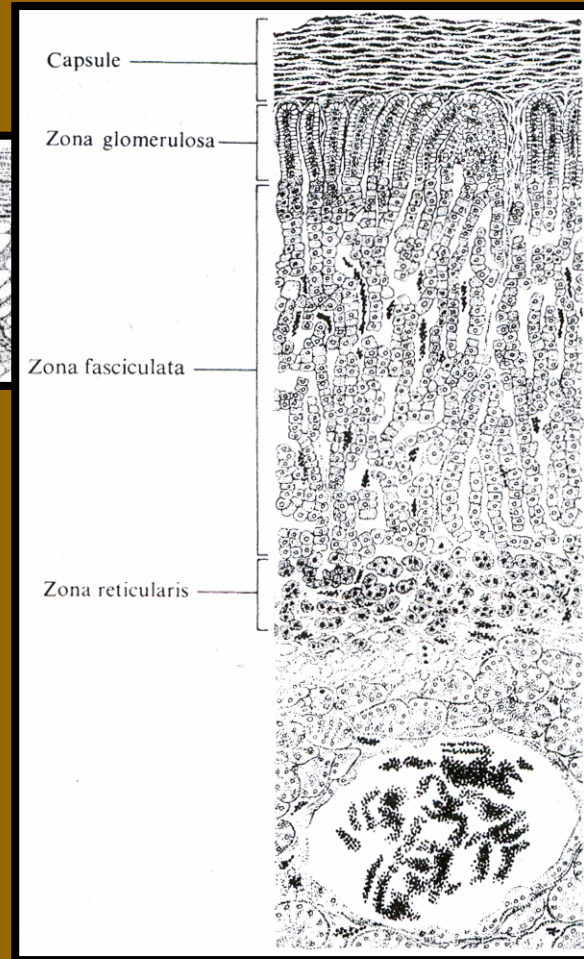
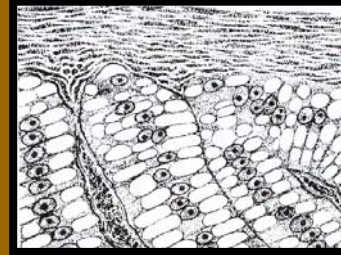

Nadledviny, adrenální žlázy

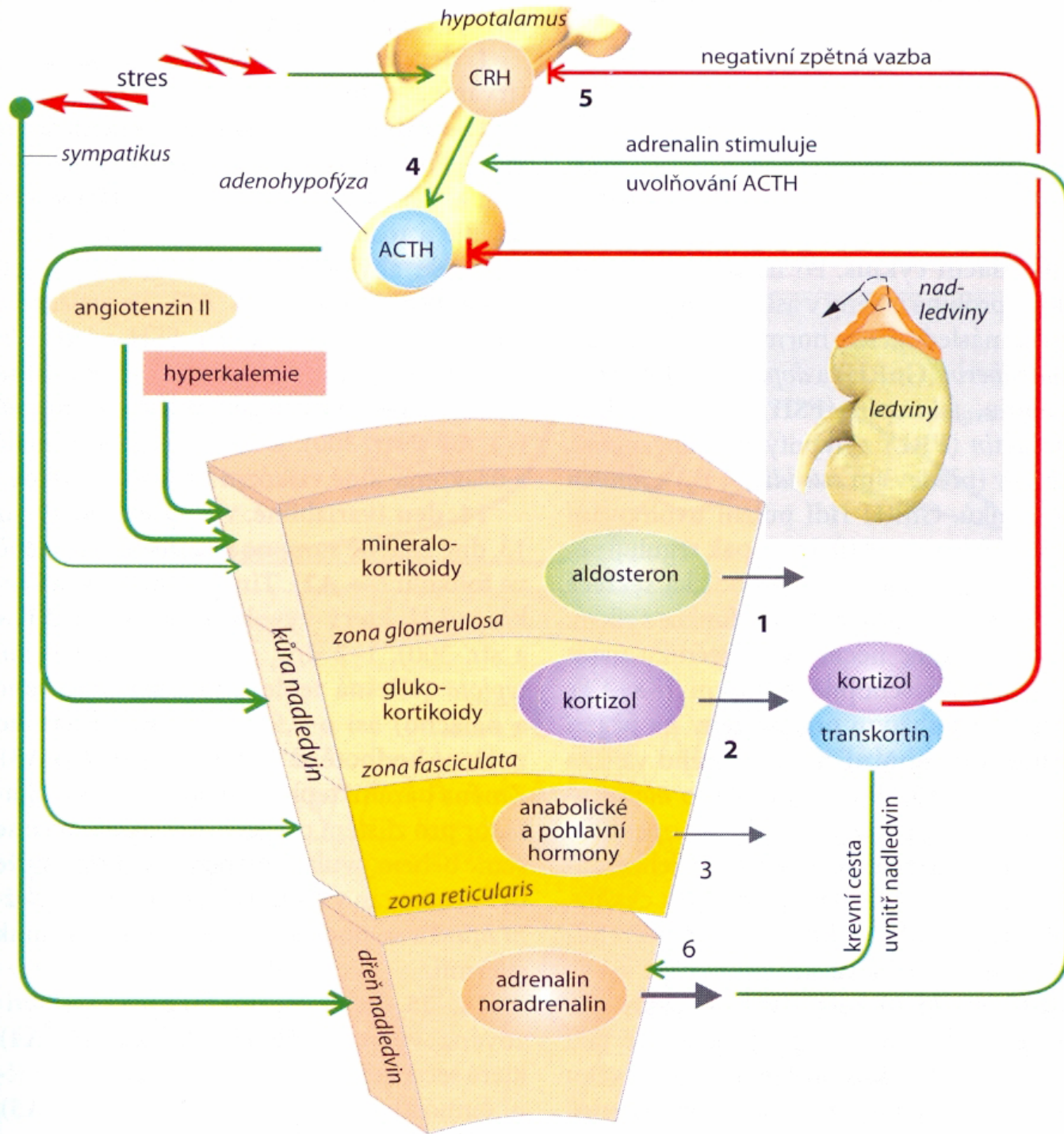
kůra nadledvin – adrenokortikální tkáň

- mezodermální původ
- produkce steroidních hormonů
- mineralokortikoidy (zg), glukokortikoidy (zf), androgeny(zr)

dřeň nadledvin (chromafinní tkáň)

- neurální tkáň, homolog ganglií sympatiku
- A buňky – adrenalin (epinephrin)
- NA buňky – noradrenalin (norepinephrin)

ACTH– udržování struktury kůry nadledvin, hotovost a tvorba hormonálních prekurzorů (adenohypofýza)

Mineralokortikoidy (ZG) – Aldosteron, kortikosteron, 11-deoxykortikosteron

- zvýšení resorpce Na^+ a tím i vody v distálním tubulu a sběrném kanálku ledviny, vylučování K^+ , stimulace hyponatrémii ($\downarrow\text{Na}^+$), hyperkalémií ($\uparrow\text{K}^+$), zmenšením objemu krve, uvolňování stimulováno angiotenzinem II + částečně i samotným ACTH.

Glukokortikoidy (ZF) – kortizol

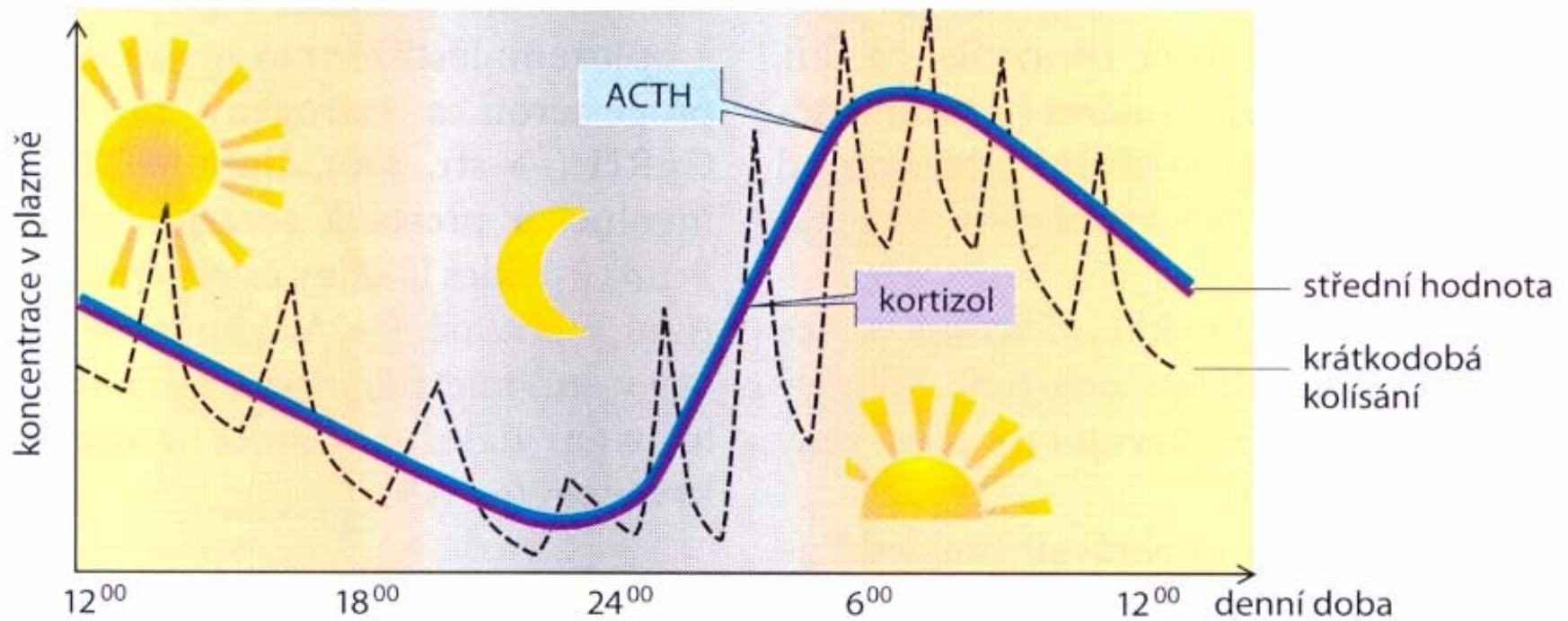
- glukoneogeneze, z bílkovin (proteokatabolický efekt), potlačení i syntézy bílkovin (aminokyseliny), částečně inhibice transportu glukósy do buněk a její utilizace, štěpení triacylglycerolů – zvýšení koncentrace mastných kyselin v krvi, senzibilizace cév svaloviny pro katecholaminy (přesun krve do svalů), snížení glomerulární filtrace a vylučování vody
- potlačení imunitních funkcí (zánět atd.), nedostatek i nadbytek poruchy psychiky

Androgeny (ZG) – dehydroepiandrosterol (DHEA),

u žen většina produkce pohlavních steroidů, muži 1/3, zbytek testes

Denní rytmicity produkce ACTH a kortizolu u člověka

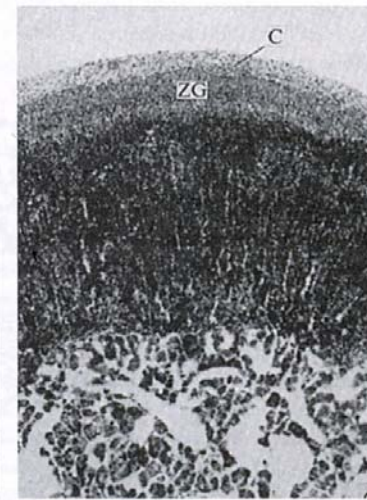
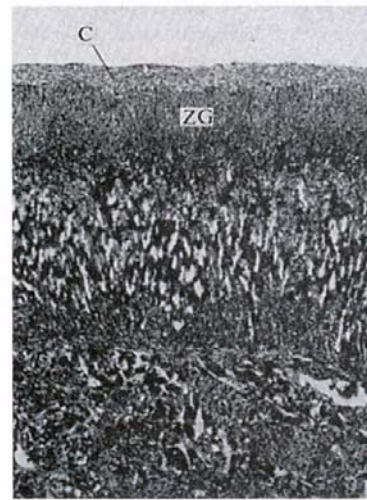
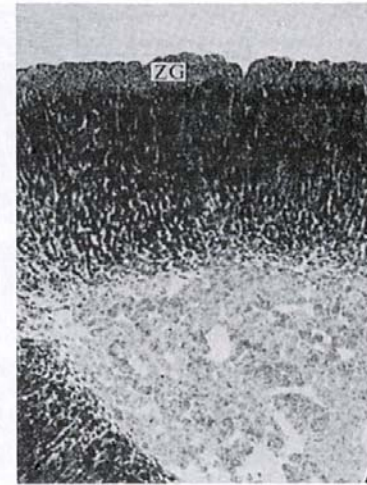

Dopad dostupnosti „Na“ na strukturu kůry nadledvin

nedostatek Na

dostatek Na

Srovnání velikosti nadledvin u různých druhů

	hmotnost (kg)	podíl na celku (10E3)	dreň (mg)	kůra (mg)	poměr
kur	2	0,1	100	100	1:1
pes	15	0,1	250	1250	1:5
kočka	3	0,123	20	350	1:17,5
potkan	0,2	0,21	2	40	1:20
králík	3	0,137	10	400	1:40
morče	0,5	1	8	500	1:62,5

Primáti během embryogeneze „fetalní zóna“ mezi dření a kůrou

- produkce dehydroepiandrosterone sulfate (DHEAS),
v placentě je přeměňován na estrogen – regulace gravidity

Někteří hlodavci během dospívání (samci) a během gravidity tzv.

X-zonu / přechodnou zónu (pod kontrolou LH), produkce steroidů ale neznámá

Obecně u mnoha druhů změny ve struktuře a aktivitě v závislosti na stadiu embryogeneze, pohlavním dospívání, graviditě

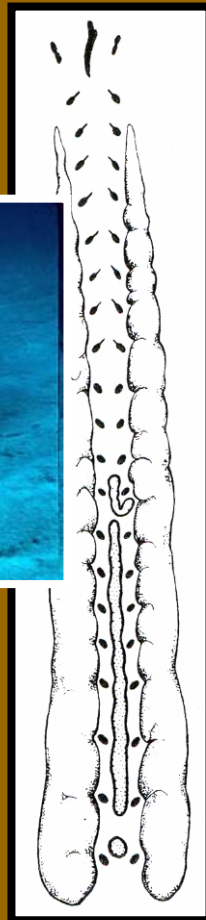
- často úloha LH nebo FSH
- přeměna NA buněk na A buňky
- vysoké hladiny steroidů indukují přeměnu NA na A

(phenylethanolamine-N-methyltransferase)

Fylogeneze nadledvin

- vždy v zadní části těla v blízkosti ledvin
- s fylogenezí integrace chromafinní tkáně (dřeň) se steroidogenní tkání (kůra)

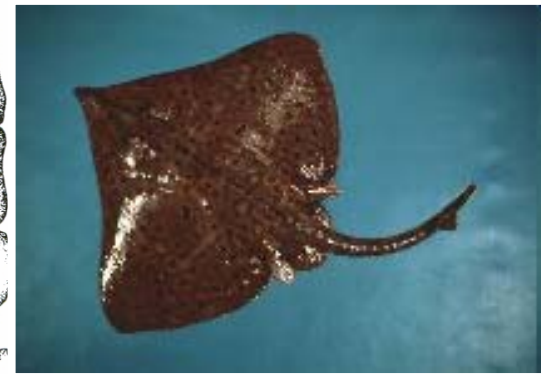
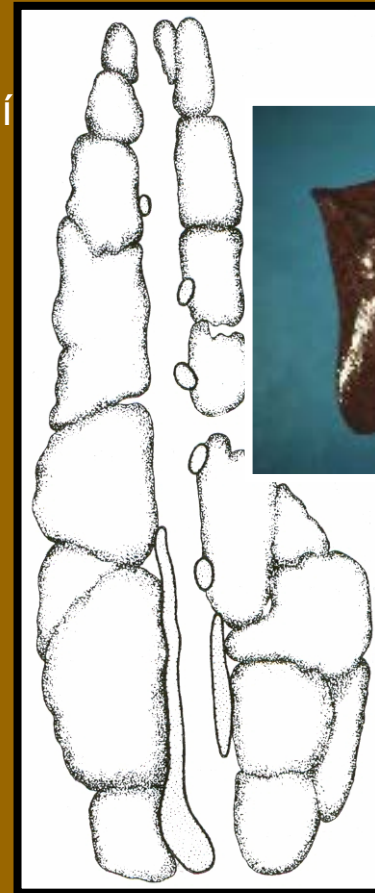
chromafinní
catecholaminogenní
tkáň

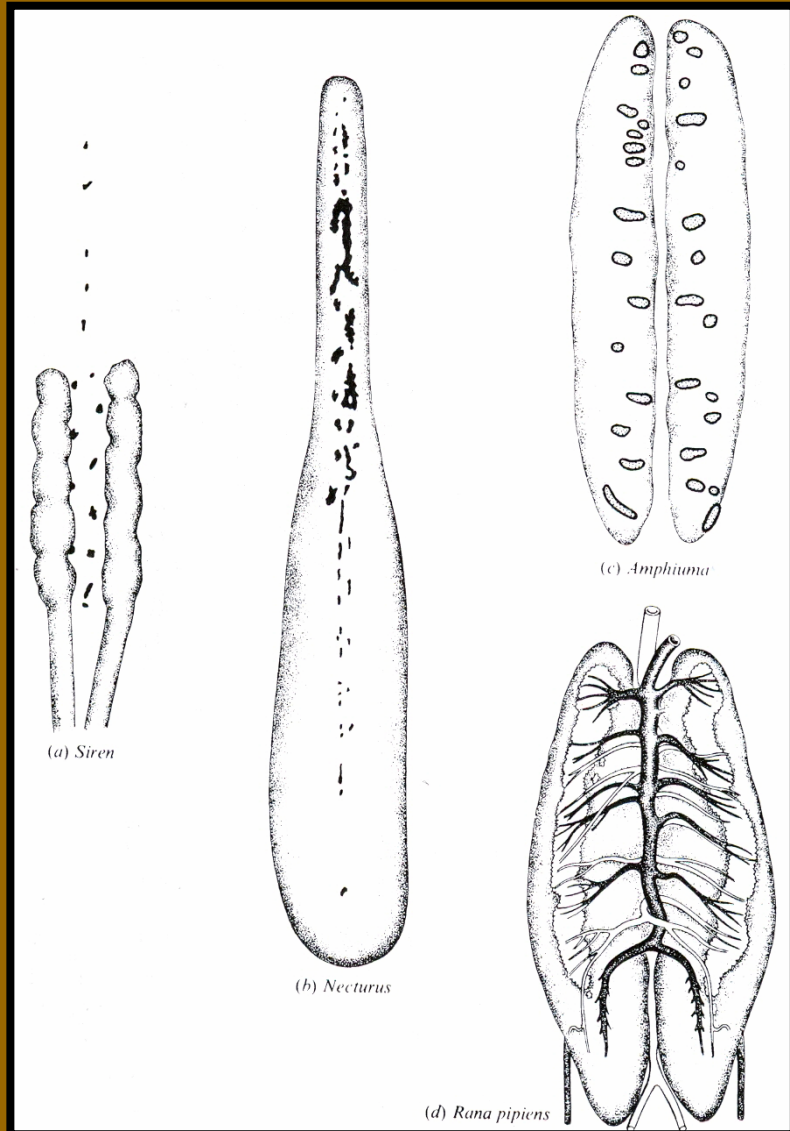
steroidogenní
tkáň

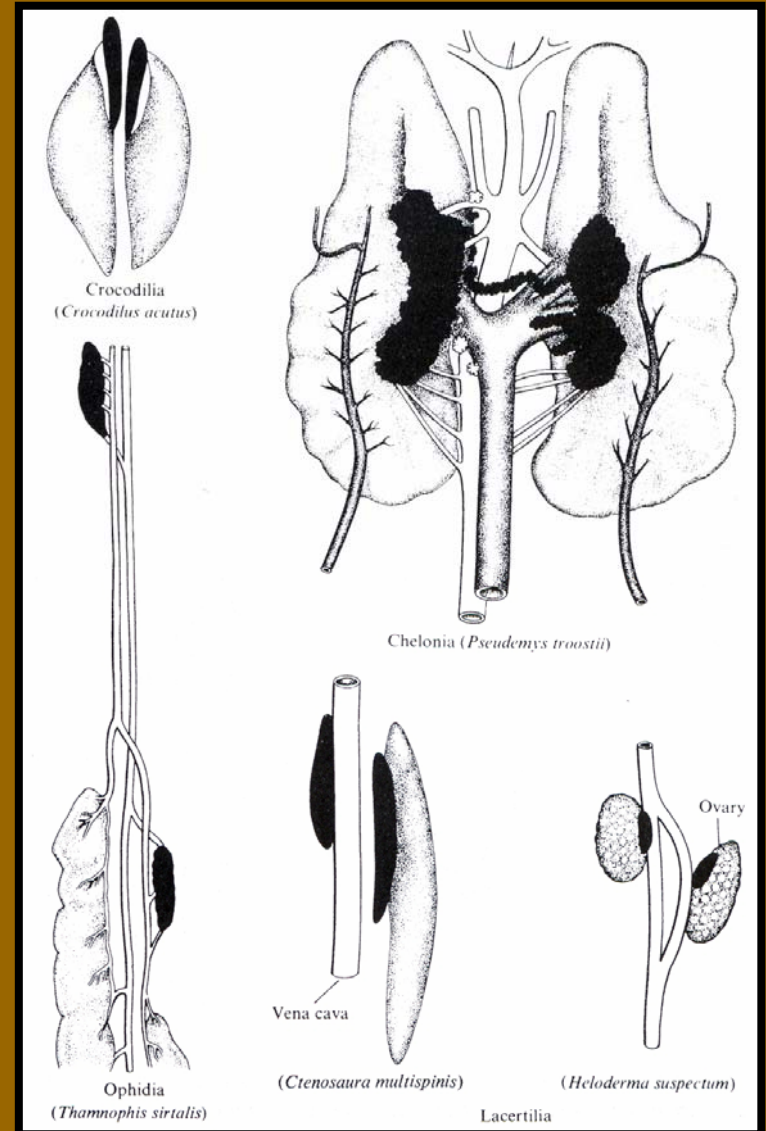
ledviny

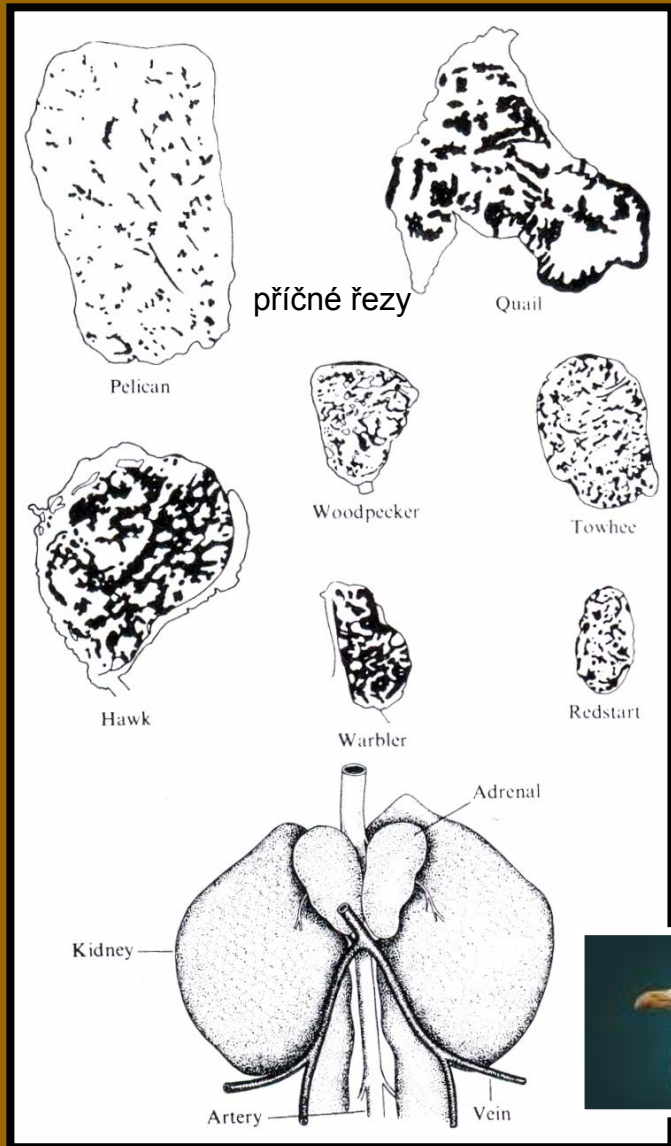
obojživelníci

plazi

ptáci

savci

